

Rom

Art. N. B. No

niser

[Gründling, N. H.)

K

P. III. 35.

MEDITATIONUM
A D
INSTRUMENTUM
P A C I S
CÆSAREO-SUECICUM
SPECIMEN SEXTUM,
A. MDCCIX.

MEDITATIONUM
A
INSTRUMENTUM
PACIS
CAESARIS-SUBCICUM
SPECIMEN SEXTUM
A. MDCCIX.

MEDITATIONUM
 A D
 INSTRUMENTUM PACIS
 CÆSAREO-SUECICUM,
 Specimen Sextum.

ME quoque juvat, velut ipse in parte laboris tædiique Tra-
 ctatum fuerim, ad finem scabri adeo atque difficilis
 negotii de gravaminibus Religionis pervenisse. Nunc
 reliqua eo majori facilitate exequi licet, quanto me-
 liori fide conventa & præfita sunt. Est enim hæc humanæ na-
 turæ conditio, ut ex quo superstitione semel imbuti sumus, in-
 ter officia pietatis numeremus, si alios religionis causam, cum o-
 pus est, promissis ambiguis & pactis dubiis fallere possumus; quo pacto
 cum Protestantibus superiori articulo omnibus fere capitibus actum
 fuisse docuit extemplo multiplex fraus, qua pacis executionem maligna
 & subdola interpretatione ludificati sunt. Sic vaticinium Volmari, Mi-
 nistri Cæsarei, ad pacis Tractatus Ablegati, egregiè probavit exitus, qui
 amico de jactura, quam Religionem Catholicam hac transactione face-
 re oportuit, dolenti, respondisse fertur: non esse, cur animo valde ange-
 retur: nam plerasq; pacis leges sic esse scriptas, ut Catholicis nunquam
 defutura sit occasio excusandi se a præfatione, eo modo, quo Protestan-
 tes pactum fuisse forte nunc sibi persuasum habeant. neq; ex hac mala fi-
 de Catholicis periculum creatum iri, cum pace semel conclusa, & dedu-
 cto utrinque milite, bellum non ita facile renovetur, quam nondum ex-
 tinctum continuetur, Coronis præsertim exteris opimis adeo spoliis di-
 tatis, de quibus denuo aleam jacere periculosum fuerit. Status vero
 Protestantes, quos belli tædium jamdiu cepisset, postquam dulcedine
 pacis capti sunt, posse nullo negotio, spe permulceri, proximis Comitibus
 A
 fatis

fastidactum in desideris suis: atque hac arte, cum primi motus paulatim deferuissent, mox ipsis in Comitibus difficultates alias super alias nascituras, quæ rem ad Comitibus proroganda iterum remittant, donec mortuis plerisque, qui actioni pacis interfuere, & mentem paciscentium recte cognitam habuere, cum posteris speciosiore calumniandi pacem compendio agi possit. Et tractata sane fuere his secretis consiliis negotia religionis in hanc usque diem, destinatis Catholicorum magis magisque se aperientibus, cujus rei eximium specimen dedere nupera pace Ryswicensi, dum vernili subornatione Clausulam illam, quæ hæcenus tot sermonum & querelarum materiem præbuit, summo Pacis Westphalicæ præjudicio, & manifesta Protestantium injuria atque ludibrio proponi, atque intentato à Gallis metu, evinci curavere. De reliquis indignis longum esset conficere Catalogum. Sed sint pro exemplo, quæ in superioribus jam dicta fuere, quando nos tædio quæstionum in irritum cadentium, merito nobis gratulamur, quod defunctis tandem molestia tam fastidiosi incepti, jam veluti ex carcere in liberiores aërem, campumque latiore liceat excurrere, atque post tot exantlatos in hoc stabulo purgando labores spiritum & vires reficere.

ARTICULUS VI.

Mirum videri poterat, quæ factum, ut hic articulus de libertate Helvetiorum hoc loco poneretur, habiturus commodiorem locum infra post res Germanorum compositas. Sed, nisi fallor, præbuit ansam connexionis materia de Camera Imperiali, ejusque jurisdictione, in fine superioris articuli tractata, quæ Basileenses aliquando vexati sunt, & nunc captata temporis opportunitate hac molestia liberari cupiebant, Suecorum Gallorumque intercessionibus atque officiis adjuti, quibus non satis erat, Imperium amplissimis juribus & ditionibus in proprium compendium spoliasse, nisi illos etiam tuerentur & manumitterent quasi, quos

inconsultus libertatis amor ad pileum vocare ceperat. qua occasione universa simul Helvetia desit in ditione Imperii esse, siquæ Juris facta est; manifesto quidem Gallorum commodo, ut sibi gentem arctius devincerent, mox cum opportunum erit subjugandam. An & Helvetiorum bono? magis forte dubites. Est sane speciosum libertatis nomen, sed qui soli non sufficiunt sibi ad illam contra finitimos potentiores tuendam, non sane habent, cur Clientelam Imperii fastidiant, ubi non minore libertate, sed majori securitate vivitur, quando omnes periclitantis partis defensio

ensionem communi nomine suscipiunt, haud quaquam ita prompti in auxilium aliorum, quorum salutem ratio quidem status aliqua commendat, sed ad quam curandam propius fovendamque nullo vinculo aut nexu societatis adstringimur: Nec jura amicitiae aut vicinitatis eo semper valent, ut aliorum pericula facile nostra faciamus; praesertim cum experientia haecenus docuerit, Helvetios etiam rebus nostris dubiis, & quoties discrimina Imperium versavere, sane parum motos, neque anquam ita se gessisse, ac si intelligerent, mala nostra ad suam etiam Republicam pertinere. ut hercle mirum non fuerit, si Germani vicissim casu sic ferente Helvetios etiam cum angustiis suis aliquamdiu collectari patiamur, quos jam, nimium quam par est, inter sacrum & saxum constitutos Gallus aliquando certo premet, ut rationem exigat tot stipendiorum & fusi sanguinis a

Rege caro emi totius Europæ malo. Sane hucusque Helvetiis res non male cessit, de libertate sibi apprimè gratulantibus. Sed quid futuro tempore expectandum habeant, præcipue cum Galli ad arbitrium rerum plenis gressibus, uti cepere, sic ire pergant, posterior ipsos aetas docebit, tristi forsitan & exitioso fine. Nam miseris hoc etiam in parte solatii est, si eos una perire videant, à quibus cum de summa rerum decerneretur, in communi periculo derelicti fuere; fatali ignavia, an credulitate stultiore, cum cantibus sirenum deliniti, aut fulgidi auri splendore perstricti, nec oculis sibi nec animis satis constabant, quoties obversante utriusque pernicie, sed ab altero paulo adhuc remotiore, de eo saltem deliberare videntur, non uti se mutuis opibus & auxiliis à peste liberent, sed quis eorum ultimus sit devorandus.

VI.

Cum item Cæsarea Majestas ad querelas, (a) nomine Civitatis Basileensis & universæ Helvetiæ coram ipsius Plenipotentiaris ad præsentem congressus deputatis, propositas super non-

Querelæ
Helvetio-
rum.

(a) Cum item Cæsarea Majestas ad querelas, nomine Civitatis Basileensis & universæ Helvetiæ Libellum memorialem, quo iste quærelæ propositæ fieri exhibent Acta Lundorpii Tom. VI, lib. 3.

cap. 69. & c. ubi Senatus Consultum Statutum ad Plenipotentiariorum Cæsareorum Relationem factum legitur, mirante non sine causa Casarino Fürstenerio, qui factum sit, ut Helvetiis plus

A. 2.

West.

nonnullis processibus & mandatis executivis, (b) à Camera Imperiali contra dictam Civitatem, aliosque Helvetiorum unitos
Can-

Westphalica pace sine ulla necessitate fuerit datum, quam ipsi exigere fuissent ausi, quibus à Camerali jurisdictione eximi satis erat, salvis de cetero Imperii juribus. Mihi magis adhuc mirum videtur, Cæsareanos in stabilenda Helvetiorum libertate faciliores longè atque liberaliores ipsis Statibus Imperii fuisse; Cum enim Hi initio articulum hunc de Helvetiis ad futura Comitia rejectum, vel saltem ita circumscriptum cuperent, ut Imperio Majestas etiam sua facta tecta maneret, Basileensibus saltem à Jurisdictione Camerali eximendis, cujus rei causa tota hæc actio ab illis suscepta fuerat, misso ad locum Tractatum Cive & Consule suo Wettsteinio: Austriaci, quorum maxime ante alios intererat, ne nimium indulgeretur, contra sententiam & vota Statuum de omnimoda libertate Helvetiis prospiciendum esse contende-
bant, adducta ratione plane singulari, ne Cæsarem adstringi oporteat, *ad Helvetios iterum sub Imperii obsequium revocandos, quod nullo modo, nec citra graves motus fieri posse videatur.* Simulatus etiam aliquis à Gallis metus, non passuris, ut Helvetiorum postulata insuper habeantur, id quod sane mihi parum è dignitate Cæsaris dictum videtur. quid enim opus fuit, plura ultro dare, quam initio postulata sunt? &

quid rei Gallis cum hac causa, quibus commendare quidem Helvetios licuit: sed nulla ratio erat, cur ad injuriam suam referrent, si Cæsar & Imperium de Juribus suis nolissent prodigi esse in aliorum gratiam. Neque enim Helvetii in in partem belli venerant, ut pace sibi etiam consuli postulare cum ratione potuissent, si alteri parti id è re sua minus esse visum fuisset. quippe statim exordio Tabularum Pacis recensentur, inter quos actio de pace futura sit. Alii, qui inter Tractatus superveniunt, & aliena ab instituto conventus in medium proferunt, recipi nisi utriusque partis consensu non possunt. at ambobus idem volentibus, & Cæsarianis inprimis, non Basileensium modo, sed totius Helvetici corporis causam liberalem summo studio agentibus, haud difficile erat, etiam adversus Statuum placita de re transigere, Catholicis a nutu Austriacorum pendentibus, Protestantibus vero verentibus, ne si contra tenderent, Gallos Suecosque offendere necesse sit, quorum officiis hoc negotium simul promovebatur. Unde etiam Imperatori obfistere, nullo operæ pretio, à rationibus tandem suis alienum habebant.

(b) *Super nonnullis processibus & mandatis executivis.) Querela igitur*
Basi-

Cantones, eorumque Cives & subditos emanatis, (c) requisita
Ordi-

Basileensium & Helvetiorum saltem Processus & mandata executiva respiciebant, à Camera Imperiali contra illos emanata: His querelis sistendis sufficiebat Imperator & Imperium, prohibendo Cameram judicare de causis Helvetiorum: præterea urgebat nihil, ut causa status libertatis eorundem simul decideretur, id quod hæcenus adeo factum non erat, ut potius illud ipsum Privilegium Sigismundi, quo Basileenses à Iudiciis Imperii eximebantur, & ad quod isti provocabant, diserte exciperet casum denegatæ justitiæ, argumento haud quaquam spernendo; Tempore Sigismundi Basileenses fuisse adhuc in ditione Imperii, atque tum Iudicia eorum fidei magis esse concredita, si illa recte exercebant, quam ut hoc privilegium documento sit ad libertatem eorum probandam. Quos enim ego in plenam libertatem restituo, & omni nexu atque vinculo obsequii & subjectionis exsolvo, quo mihi antea tenebantur, in illos hac manumissione sui juris factos nullum imperium, nulla jurisdictio mihi superest, neque denegatæ justitiæ casu, neque ullo alio excepto. Quoties vero mihi ejusmodi quid reservo, res ad classem privilegiorum pertinet, quæ vel solo nomine, & cum sunt privilegia, respectum ad superiorem habent, cujus auspicio istis fruuntur, & quæ usu indebi-

to amitti iterum possunt, quæ omnia statui & conditioni liberi populi non conveniunt. Ille enim comiter quidem venerari potest alterius populi majestatem, sed ab illo quicquam sibi imperari aut ullo pacto jus dici non patitur. Quare cum talis civitas meis subditis justitiam denegat, illam eam ob rem ad me in jus vocare non possum, multo minus mandatis vel decretis forensibus cum ea agere; sed opus est, ut iis coerendi mediis utar, quæ inter liberas gentes adhiberi moris est, factio plerumque à pignorationibus initio, donec de altera parte constar, an jus perfolvere velit. Itaque cum peterent saltem Basileenses, ne contra privilegia sua in jus vocarentur apud Imperii tribunalia, hoc vero articulo declararentur esse *in possessione vel quasi plena libertatis & exemptionis*, quis non videt, plus esse in hac declaratione, a Cæsareis liberalius, quam opus erat facta, quam in petitione Basileensium fuerat.

(c) à Camera Imperiali contra di-
nam Civitatem, aliosque Helvetiorum
univos Cantones, eorumque Cives & sub-
ditos emanatis.) Occasionem igitur
huic legi dedit Camera Imperialis paulo
ferventius studium in jure dicendo,
cum nulla temporum habita ratione,
Processus & mandata contra Basileenses
aliosque Helvetios decerneret, qui
inde usque à longo tempore negabant

A 3

fe

Ordinum Imperii sententiâ & consilio, (d) singulari decreto (e) die decimo quarto Mensis Maji, anno proxime præterito, declaraverit, prædictam Civitatem Basileam, cæterosque Helvetiorum Cantones (f) possessione vel quasi plenâ libertatis & exemptionis (g) ab imperio esse, ac nullatenus & judicii ejusdem Imperii dicasteriis subjectos, (h) placuit hoc idem publicâ huic
Paci-

te teneri apud Imperii judicia causam dicere. Satius fuisset dissimulare quædam, & in tanta tempestate obliquis velis paulisper navigare, cum ex adverso, dum contra flumen tendimus, ab ipso plerumque deorsum ferimur.

(d) *requisita Ordinum Imperii sententia & consilio* sed hæc ordinum sententia & consilium initio longe aliud erat, donec Cæsarianorum hortatibus velut coacti sunt mutare.

(e) *singulari decreto* quod apud Lundorpium loco supra citato etiam extat.

(f) *prædictam Civitatem Basileam, cæterosque Helvetiorum Cantones* Primæ querelæ, uti diximus Basileensium fuisse, deinde data semel via omne Helvetiorum nomen sibi pariter prospectum voluit, de quo forte siluissent, nisi Illi Basileenses inquam, intempestivis judiciis ad tollendum clamorem fuissent incitati.

(g) *in possessione vel quasi plenâ libertatis & exemptionis ab Imperio esse* Nota hic, non dici Helvetios esse in plena libertate & exemptione sed in possessione saltem vel quasi libertatis & exemptionis, quæ declaratio de possessione an sufficiat ad ius ipsum Imperii, si quod erat

tollendum visi sunt alii dubitare: quam in causam nunc penitus inquirere non lubet.

(h) *ac nullatenus ejusdem Imperii dicasteriis & judicii subjectos* Ecce alia hujus libertatis & exemptionis circumscriptio, vel si mavis, explicatio. Sic enim Helvetii declarantur esse in possessione libertatis & exemptionis ab Imperio, ut nullatenus ejusdem Imperii dicasteriis & Iudiciis subjecti sint. Aliud autem est, à Iudiciis Imperii esse exemptum: & aliud, finibus Imperii non contineri, neque in ejusdem ditione esse. Illud enim hoc multo est minus, & dantur adhuc indubitati Status Imperii, quorum hoc est privilegium, ut neque in Camera neque Aulico Iudicio jure experiri teneantur, quo totum Circulum Burgundicum, & nunc etiam Bohemiam refero. Sed quicquid horum sit, & quanta cum probabilitate ista differantur, nobis nihilominus eorum sententia non aspernanda videtur, qui de Helvetiorum omnimoda libertate pronunciant. Ita enim & ante Pacem Westphalicam & post hanc Helvetii se gesere, ut amicos quidem se nobis & fidos vicinos esse velle ostenderint; de
cate-

Pacificationis Conventioni inferere (i), ratumque & firmum manere (k), atque idcirco ejusmodi Processus, una cum Arrestis eorum occasione quodcumque decretis prorsus cassos & irritos esse debere. (l)

cætero vero rationes suas omnes a nostris adeo separarint, ut supra vicinitatis & amicitia officia nullo arctiori vinculo aut nexu velint esse conjuncti, nisi quem forte ex foederibus contraxere. Itaque utcumque Germania hæctenus bellis exterorum arserit, illi medii semper agunt, & nullarum partium sunt, etiamsi res nostræ aliquando haud longe ab interitu & dominatu Gallorum ex prævalida horum potentia abfuisse visa fuerint, qui tepor & indifferentia officio Civis non congruit, quem mala republicæ & pericula non sinunt otiosum spectatorem agere.

(i) placuit hoc idem publica huic Pacificationis Conventioni inferere id quod hoc ipso articulo factum est.

(k) ratumq; & firmum manere) atque hoc ab Helvetiorum parte huc utque adeo fideliter & sancte servatum, ut iniquissimis etiam temporibus nostræ Republicæ, cum Galli nos de ipsa etiam salute periclitari cogerent, nulla nos ope vel auxilio unquam juverint, tantum abest, ut arma nobis eum atque vires voluerint conjungere, servanda communis patriæ causa.

(l) atq; idcirco ejusmodi Processus;

una cum Arrestis eorum occasione quodcumque decretis prorsus cassos & irritos esse debere) Denuo in fine repetitur, quod jam supra de processibus & arrestis, sive mandatis dictum fuerat, ut planum sit, hanc unam causam Helvetiis & Basileensibus inprimis ante alia curæ fuisse, quos proinde, credibile est, cetera eos silentio transmisiuros facile fuisse, ni vexati litibus à Camera, dum de remediis cogitant, ad spes majores paulatim erigere animos cepissent.

ARTICULUS VII.

§. I.

(a) Unanimi quoque) Hunc articulum cætera satis planum, vexatissimum fecit quæstio de Reformatis, an scilicet ex hoc loco probari possit, Hos, Reformatos inquam, hic sub nomine Statuum & subditorum Augustanæ Confessionis addictorum, etiam comprehendi. Videbimus de eo in ipso textu, nunc id saltem moneo, ponisse utramque partem hac disceptatione superfedere, ac præcipue Reformatos in eo acquiescere, quod se hic videant participes factos omnis juris & beneficii, quicquid cum omnes alia Constitutiones Imperii, tum pax religiosa & publica hæc trans-

actio,

VII.

§. I. Vnanimi quoque [a] Cæsare Majestatis, omnium-
que

actio, in eaque decisio gravaminum ceteris Catholicis & Augustanæ Confessione addictis Statibus & subditis tribuunt: Hoc enim meo judicio aliquanto plus est, quam si lex de solis Augustanæ Confessione addictis Statibus & subditis locuta fuisset, cum nunc Reformati, jure, privilegiis & beneficiis gaudeant non modo Lutheranorum sed & Catholicorum: quod de illis, Lutheranis inquam, ita expresse & verbis disertis nusquam legitur statutum. Nam quod de mutua & exacta æqualitate inter utriusque religionis proceres & singulos servanda art. 5. §. 1. habetur, saltem hanc limitationem habet, *quatenus forme Reipublicæ, constitutionibus Imperii, & presentii Conventioni conformis est.* At hic sine ulla exceptione vel restrictione Reformatis tribuitur, quicquid juris aut beneficii ceteris Catholicis & Augustanæ Confessionis Statibus & subditis sive ex pace Westphalica sive alia quacunque Imperii constitutione debetur: singulari prorsus prærogativa ante utrosque. Nam si quid præcipui forte Catholicis & constitutionibus Imperii, pace Religiosa, aut hac Westphalica habent, quo Lutheranis Augustanæ Confessione addicti non fruuntur, de eo Reformatos etiam participare, ex hoc æquidem loco non est dubium. Sin au-

tem Lutheranorum ante Catholicos potior fuerit aliquando conditio, illi sane multo minus Reformatos à juris illius communionem arcere possunt. Si libitum esset possem hoc argumentum longe fortius urgere, & exemplis hujus compendii opportunitatem demonstrare. Sed quia Reformatis satis est, æquo cum Lutheranis jure uti, & præterea his temporibus non disjungendis, sed sociandis animis partium utriusque Protestantium agitantur consilia, ideoque ne à causa communi videamur nos separare nostra velle, hæc saltem indicavimus, ut fervidi nonnulli & Zelo inconsiderato abrepti, expendere secum incipiant, Reformatorem meliorem multis pactis fore conditionem, quando eos Lutheranis segregant à se, neque sub Augustanæ Confessionis appellatione volunt contineri: quam si retinent eos apud se, & sic utrique sociatis animis consiliisque Pontificios doceant, inutilem operam collocari ferendis diffidentis & fovendis simulatibus. Et est sane consensus nosster atque amicitia res adeo necessaria amorum salutis, & reprimendis insipientium ausibus nefariis, ut nisi sint ex sacro ordine quidam male temperato, vel infano potius studio, qui ex turbido piscatum captant, & inter factiones nominis celebri-

tatem

que Ordinum Imperii consensu, placuit (b), ut quicquid juris
aut

tatem quærunt, fieri non possit, quin cuique sana mentis hæc mutua concordia atque fraternitas manifesto se fructu commendet. Scimus enim adversarios nostros in perpetua esse specula, atque a capite regi & incitari, cujus vigilantia indefessa rimatur omnia & explorat, unde credit impetum se in nos cum aliquo successu facere posse, id quod recenti in Scotiam expeditione perspicuo documento testatum fecit. Quamobrem eo magis est cavendum, qui unius ductum & auspicia non sequimur, sed societate & foederibus opus habemus, ut his saltem libertatem conficianturum & avita sacra tueamur, quando nemo est, qui unus imperio & auctoritate omnium salutem consulere potest.

(b) *Unanimi quoque Cæsarea Majestatis, omniumque Ordinum Imperii consensu, placuit.* Fuit sane hæc res difficilis & impedita tractationis, antequam sic placuerat, in primis Saxone multum diuque reclamante, ne hoc pacto transigeretur, ut revera constantia & fidei Electoris Brandenburgici hoc quicquid est, acceptum ferre debeamus. Hic sapientissimus Princeps malisset initio, hanc rem omnem, cum de eo, an Reformati sub Augustanae Confessionis nomine comprehensi sint? tum de alio dubio simul exorto, an nimirum Statibus Reformatis jus reformandi religionem

eadem libertate, & amplitudine competat, qua Lutherani eo uti posse præterdunt, silentio transmissam nec motam unquam fuisse. Sed motam semel deserere noluit, cum id absque maximo Reformatorum præjudicio fieri amplius non poterat. Ideo suscipienda erant hæc super re cum Saxone & aliis quibusdam Lutheranis, certamina, ingenti Pontificiorum lætitia, qui certa se sustentabant, fore tandem, ut ex istis diffidiis Evangelicorum, ipsi compendium suum facturi sint. Hinc in occulto & per emissarios sollicitabantur Lutheranorum Antistites, quorum aliqua in aulis & consiliis erat gratia atque auctoritas, ut specie tuendæ religionis suæ, omnes concordia cum Reformatis ineundæ vias disfluaderent suis Principibus, quasi luci cum tenebris commercium esse non possit. Ab hoc enim hominum genere ex instituto superbo & contumaci, quoties publicis rebus imprudentia nostra, aut pia simplicitate eos misceri patimur, nihil recti, nihil moderati expectaveris. Prodeunt quippe ex pulvere Scholastico, unde nihil præter linquam dicacem & rixandi artes sibi compararunt, de cetero rerum gerendarum ignarissimi & temperandis consiliis plane inepti. Quo fit, ut dum obtentu Religionis, pro causa DEI pugnare volunt videri, cum revera omnia eorum desinata ad ornandum fun-

B (6)

um

um ordinem, eamque honoribus atque opibus beandum tendant, temporibus cedere nesciant, sed defixis in sua comoda & dignitates unice oculis reliqua insuper habeant, tanto in adversarios suos odio, ut cum illis perire etiam uolunt, quam communi amborum ope saluari: quamvis hostis ante manus & oculos uerfetur, utrisque subvertendis vigilantissimus, ac proinde omnes temporum occasiones captans. Atque ex hac animorum stulta obstinatione provenit etiam, ut horum suggestionibus & pravis consiliis tunc fascinatus Saxo in hunc articulum penitus consentire noluerit, facta etiam ad acta publica declaratione qua testatus est, nolente se & invito hanc legem de exaequandis per omnia Reformatis cum Lutheranorum juribus circa religionem hoc modo esse latam, nec commissurum se unquam, ut ad illam acceptandam cogi possit, quicquid etiam Pacificentes super hac causa decreturi sint. Cujus rei indignissima culpam Pufendorfius in Historia de rebus Brandenburgicis lib. 2. §. 69. liquido in concionatorem aulicum Wellerum confert, qui propterea atrox scriptum condiderat, quo Electori persuadere est ausus, non posse ipsum salva conscientia in eam formulam consentire. Opera pretium erit, ipsam hujus Protestationis formulam hoc loco subicere, ut constet, quae mala & tempestates buccinatores illi stolati apud Principes conflare valeant, quoties verbis eorum fucatis aures praebemus, vel sen-

tentias eorum de republica exquirimus, quos neque seiplos neque Ecclesias suas, neque denique familiam commode & prudenter regere posse quotidie videmus. Est autem conceptum & sub ipsa pacis conclusione Ministro Leubero in acta relatum earum sub titulo *Eventualis Protestationis*, his verbis: *Sacri Romani Imperii Illustrissimorum & Celsissimorum Principum, Illustrissimorum & Generosissimorum Comitum, ac reliquorum, invariatae Augustanae religioni addictorum Statuum, generis & virtutis splendore Nobilissimi, Consul-tissimi, praesantissimi Domini Legati.*

Serenissimus & Potentissimus Elector Saxoniae, Dominus mentis Clematissimus, in hac perserat sententia, quod beneficia, quae Constitutio Religionis in Comitibus Augustanis anno 1555. promulgata, Augustanae Confessioni addictis concessa, magni sint aestimanda, & de istis sine Caesarea Majestatis & omnium Imperii Statuum consensu nihil remittendum, quamvis causa praegnantissima remissionem urgeant; Unde est, quod Electoralis ipsius Celsitudo consentire non possit, ut presenti pacificatoria transactione & beneficio mutande & inroducende religionis, Statibus Imperii Augustanae Confessioni addictis, ex praedicta Constitutione religionis, in terris & provinciis suis, quas vel jam possident, vel per hereditariam successionem, aut alium titulum legitimum acquirunt, competenti, in gratiam illorum, qui Reformati dicuntur, quicquam derogetur, nec ulla ratione admittendum, ut Reformati, qui in-

PATA

variata[m] Augustanam Confessionem; Imperatori Carolo V. anno 1530. in Comitibus exhibitam non amplectuntur, & pace Religionis comprehensi non sunt, ex pacificatione jam in eunda invariata Augustane Confessione addictos, qui pace Religionis una cum Catholicis Pontificiis soli comprehensi sunt, facultatem in exercitio juris sui impediendi consequantur: idque ob causas magni momenti, quas hoc loco adducere nec animus nec locus est. Verum potestas hæc manibus Reformatorum crederetur, si secundum passionem, quam Domini Legati, cum Domini Legatis fecerunt, & literis conceperunt, Augustane Confessione addictis Statibus vel iis, qui ex Reformatorum castris ad sacra Augustane Confessione addictorum transiuri essent, qui successione vel alio legitimo titulo Principatum aut ditionem, ubi Reformatorum sacra de presenti vigerent, nacti fuerint, vel possederint, fas esse non deberet. publicum Reformatæ Religionis exercitium ex Principatu aut ditione ipsa eliminandi, & Augustanam Confessionem introducendi. Quapropter Electoralis ipsius Celsitudo mihi clementissime demandavit, ut in hanc curam incumberem; (1) ut verba, que initio istius Svi, qui mentionem facit Reformatorum, puta, unanimi quoque Cæsareæ Majestatis, omniumque Imperii ordinum consensu &c. expungerentur. (2) ut versiculus ille in quo jus reformandi Augustane Confessione addictis vigore pacificationis Religiosa competens, am-

B 2

puetur, ex allegato Svo. totus conscindetur, nec Instrumento Pacis insereretur. Quod dum exequor mandatum, & indigentiorum verborum; & versiculi expunctionem ac conscissionem ea, qua par est, animi sedulitate & diligencia desiderio & monco, in spem erigo certam, admonitioni meæ, nomine Electoralis ipsius Celsitudinis factæ, locum datum iri. Si vero Domini Legatis aliud quid placuerit, & ipsi à projecto Concluso recedendum non esse existimaverint, eum in eventum contra Conclusum istud, & omnia ejus contenta sollemnissime protestor, & quod Electoralis ipsius Celsitudo sibi & omnibus Imperii Statibus, in suas partes descendentibus, jura, que Transactio Passaviensis & pax Religionis, Augustæ anno 1555. sancita, largiuntur, omni meliori modo potius reseruet, quam ex ista aliquid remittat, publice per has literas demonstro & declaro. Quam reservationem nullum Jus, privilegium, vel Edictum, nec etiam in specie Clausula illa, Instrumento pacificatoris Transactio[n]is inserta, videlicet, quod contra istud conclusum nulla Protestationes & contradictiones aliquid preestare debeant, nec impedire valeant, nec ullo tempore valebunt. Actum Osuaburgis die 14. Jannii. Anno 1648.

Serenissimi & Potentissimi Domini
Electoris Saxonie
Consiliarius & p. t. Legatus
Johannes Lüber, D.
Hæc tum Saxo per Legatum suum,
secreto Pontificiorum gaudio, qui sibi
merito

merito gratulabantur de egregia hac Protestantium concordia, plaudebantque de fabula tam feliciter acta. Sed ut consilia Saxonis & sequacium suorum eo melius perspiciantur, operæ pretium esse duco, si totius rei gesta ferres ex Pufendorfio & Pfaffnero, qua licet, brevitate delineetur, antequam in ipso textu explicando pergamus; quo peracto non vulgare reliqui laboris compendium facere possum. Itaque sciendum est, primam ejus rei mentionem à Suecis esse factam, qui cum de pace inetunda ad Cæsareanos retulissent, inter alia capita de Reformatorum etiam securitate proposuere, *quos pace religionis comprehensos, eoque omnium supra infragae de Evangelicis dictorum pari cum indem jure participes volebant.* Respondebant Cæsarei se non adversari, *quo minus illius & hujus pacis beneficio, si ipsi velint, & quiete vivant, uti frui possint.* Consulti Status hac super re Catholici facile concedebant: sed inter Lutheranos & Reformatos aliqua disceptatio exorta. Equidem illi, Lutherani inquam, non abnuebant, quin Reformati sacra sua tuto exercere possent, quod Sueci postulaverant, & Cæsareani non invidisse videbantur. Hoc etiam illis non displicuit, tollenda esse invidiosa verba, *si ipsi velint, & quiete vivant,* cum tacitam exprobrationem habeant præteritorum, quæ silentio sepelienda erant. Sed hoc displicebat Lutheranis, ut Reformati per omnia pacis religiose beneficio frui, ac præcipue jure reformandi religionem, atque per id

sacra mutandi, gaudere possent, metu suæ religionis, ne illa à Reformatis æque ac Catholicis data occasione post hæc premeretur, facto nuper è Clivia periculo, unde Lutheranorum querelæ ad Suecos delata fuerant. Hinc æquum censebant, sibi à Reformatis sufficienter, & scripto caveri, subditis Augustanam Confessionem profitentibus liberum exercenda religionis suæ arbitrium suis in ditionibus relictum iri, si ve jam possessis, si ve aliquando obventuris. Enim vero diffuadentibus Suecis, & verentibus ne Evangelici hoc dissidio, alieno maxime tempore Pontificiis spectaculo sint futuri, ingenti horum læticia, Lutherani hoc omne negotium silentio transmissere, ne Reformatorum destinata aperte probare viderentur, ex adverso vero Reformatis consilia Lutheranorum suspicantibus, & postulantibus, ut mentem suam candide ac sine furo aperirent. Inde formulis certatum, cumque neutri illa placeret, quam alterutra in medium tulisset; diutina lis inter utrosque mansit, Brandenburgico imprimis & Hasslo partium suarum studia defendentibus, cum rem indignam & nullo modo ferendam censerent, si qui se ejusdem confessionis socios publice profiteantur, atque etiam in omnibus Imperii conventibus inter ordines Augustanæ Confessionis addictos hæctenus relati fuerint, nunc propter opinioniones quasdam post illam Confessionem demum motas, & inter Theologos hæctenus ventilatas, deteriore conditio-

ne cum Lutheranis vivere cogentur, manifesto non modo honoris & fama suæ detrimento, sed & in fraudem territorialis jurisdictionis, quam detractioe ejus libertatis quæ sibi cum Lutheranis ex æquo competit, minui ea parte, quæ circa sacra ornanda ordinandaq; versatur, ignominiosum & intollerabile profus fore clamabant. Erant præterea leviora quædam, & verbis saltem ludentia, quæ nihilominus eam ob causam Reformatos male habebant, quod intelligerent, Lutheranos quacunque occasione captata hoc agere, ut sibi molesti essent, & negotium facerent, a quibus in causa communi & populari quodvis auxilii genus sperare debuissent. Cum enim in Suecica propositione vocabulum præsentis temporis, *comprehenduntur*, positum fuisset, illi futurum, *comprehendentur*, substituere, eo sensu, ac si Reformati, antea Pace Religiosa exclusi, novum nunc beneficium daretur. Deinde Confessionem Augustanam, cui se addictos jactabant, *invariantam* appellare, nomine non modo Receptibus Imperii incognito, & quod non ante diu per Pacem Pragensem obreperat: verum etiam Reformati contumelioso, veluti ipsi aliam Confessionem & adulteratam sequerentur. Denique suspectum etiam erat Reformati vocabulum *fructu*, veluti usufructu saltem Religiosæ pacis, ejusque securitate, non vero ceteris etiam commodis & privilegiis pleno jure gavivuris, tanquam tolerati ma-

gis per pacem, Lutheranorum gratia, quam istius Pacis consortes ex æquo jure cum Lutheranis facti essent. Quo pertinebat in primis illa cautio de non reformando, quam Lutheranis à Reformati postulabant, ut supra dixi, & quam illi exigere se ab his merito suo posse credi voluere, in vicem gratitudinis, pro tanto beneficio communicatæ Pacis Religiosæ & præstatæ ex illa securitatis: quæ omnia tamen Reformati suo jure sibi vendicabant, negabantque se propterea cuiquam ad referendam gratiam obligatos, nisi quantum officia aliorum cum suis benigne & fideliter conjuncta promovendo negotio utriusque partis momentum facerent, quæ uti in re communi dum ambabus profunt, ita ut ista invicem nobis reciproce etiam accepta feramus, rationem & æquitatem velle. Visa hæc æqua & justa fuere non modo multis ex Lutheranis, sed & ipsis Catholicis; quominus tamen illi, Lutheranis inquam, manus darent, obstabat perpetuus ille ex reformatione metus, contra quem munire se cautione illa, initio statim ab ipsis proposita, intendere, cujus summa capita hæc tria esse debebant; 1. ut Reformati Principes Lutheranis petentibus exercitium suorum sacrorum concederent. 2. ut præsentem sacrorum statum apud se intactum relinquerent. 3. ut in futurum, si Reformati novas ditiones acquirant, integrum quidem ipsis sit, sua ibi sacra exercere, ita tamen ut & Lutheranorum sacra, in eo, quo ista inveni-

rent statu, relinquerent. Sed jubebat Brandenburgicus Lutheranos hoc metu securos esse, neque enim sibi unquam placuisse vim, quæ conscientis subditorum adferretur; quin hoc sibi propositum, ut Evangelici omnes nullo discrimine & inter se amicè atque fraterne agant, & apud se æquo jure ac conditione sint. Optare eundem Lutheranis animum, qua ratione utrique parti optime cautum fore: saltem deprecari Reformatos invidiam, qua se Lutheranis onerare intendant, cum illos non minor metus ab his urgeat, experientia doctos, quam male ubique & indigne Reformati habeantur à Lutheranis, ubi copia datur illis nocendi, itaque non convenire, ut quam una pars sibi legem circa jus reformandi imponi nolit, eam veli alteri dicere: cum potius hoc utrisque providendum sit, ut mutuo metu si quem utique esse oportet, in officio contineantur, aut altera pars forte exorbitans ostentatione similis in suos periculi reduci ad meliorem mentem possit. Quod ad suos ordines Provinciales atque subditos attineat, iis abunde jam literis reversalibus cautum esse, ut nihil sit, cur à reformatione sibi timere debeant: multo minus æquum esse, ut alii ea cura se exerceant, ad quos nihil pertineat, qua ratione ipsæ suis imperet. &c. Inter hæc certamina Castellani in medium attulere, cum reformandi vocabulum sit exosum, inter partes super securitate subditorum conventionem incundam, ut omnes & singuli sa-

cris suis relinquuntur, ita subditis utrinque adversus reformationem caveri, & Statibus Jus Territoriale salvum manere; & Elector quidem Brandenburgicus hanc rationem se accipere statim testatus est, sed hærentibus adhuc Lutheranis, & causantibus sibi ante omnia Theologorum suorum consilio opus esse, intercessere Sueci, atque censuere, hanc rem ita temperandam, ut salvo cujusque partis jure Territoriali, quod neutri ob reformationis causam minui oporteat, saltem subditis utrinque caveatur, de libero religionis exercitio, & ut ab omni vi conscientis eorum inferenda tuti sint: de cetero Magistratibus Jura Patronatus integra relinquenda, uti & Communitatibus jus presentandi, quibus invitis Pastores non sint obrudendi. Reditus vero Templorum, uti nunc sunt, mansuros, & subditos diversæ a Domino religionis, si novo templo opus se habere existiment, id suis sumtibus extructuros, qui etiam ministris Ecclesiæ ac Scholarum de suo salaria expedire debeant sine alterius partis detrimento. Ita paulatim mitescens animis, & in primis Altenburgico ac Vinarienti à fervore suo, aliorum Lutheranorum hortatu, remittentibus, placuit in universum, jus Ordinum Territoriale intactum relinquere, ac subditis tantum ita consulere, ne quoties Domini diversæ religionis subditos fortiantur, religionem etiam eos mutare oporteat. Ad hunc sensum cum Salvius, Orator Suecicus, formulam quandam

dam concepisset, Reformatis ideo non probatam, quod non modo se opponi adverterent Augustanam religionem professis, verum etiam Lutheranis per eam insignis prerogativa circa jus reformandi quæretur, cum eo, quod illis, Reformatis inquam, forte in terras, ubi Lutherana religio solum viguit, successuris, facultate sacra sua introducendi interdicat, cuius rei Lutheranis eodem casu sibi liberum arbitrium relinqui postulabant; tum etiam eo, quod Nobilibus, Civitatibus & Vicariis Lutheranis, sub Reformato Principe degentibus, potestatem faceret publici exercitii sui instituendi, quo iure excluderentur Reformati sub Principe Lutheranis: Reformati pari utrinque iure agendum esse contententes aliam proponebant formulam, quam hic integram ex Pufendorfio describere non pigebit, cum fundamentum fuerit super quod articulus noster deinde constructus est. ita enim ambo inter se comparati facilius nos docebunt, quam demum in legem conventum sit. Est autem hæc: *Quamvis ante hæc, & præsertim in Comitibus Augustanis 1566, quæstio à nonnullis moveri coeperit, utrum Reformati, qui & ipsi Augustanam Confessionem, Carolo V. Imperatori exhibitam se toto pectore amplecti constanter asseverabant, ac etiamnum publice profiterentur, à pace Religiosa excludi deberent; tamen ut omnis omnino dissensionis materia tollatur, constans tam Imperatorie Majestatis, quam omnium Electorum, Principum atq; Statuum, concilii-*

ante id Regia Majestate Suecica, mens atque publica conventio hæc est, quod dicti Reformati cum suis ditionibus ac subditis a Pace Religiosa neuiquam excludi, sed quæstione illa penitus rejecta, atque abolita prout & hoc ipso rejiciuntur atque aboletur, tam Pacis Religiosa, utpote illa comprehensi, quam hujus Pacificationis, omniumq; Articulorum in utraque Pace existentium pleno & pari cum ceteris statibus iure participes esse debeant. Hic primo displicebat Lutheranis ex hac formula videri posse decimam illam quæstionem de Reformatis pace Religiosa jam olim complexis, quam tangi volebant, re potius sic adornata, ut declaratio fieret, Reformatos jam sine omni dubio pacis Religiosæ beneficio ex hac Transactione gavissimos, relicto in medio, an etiam ante hæc ea gavisi sint. Deinde in eo maxime dicti Lutherani repugnabant, ne tam luculentis verbis & clara sententia statueretur, Reformatos Augustanam Confessionem toto pectore amplecti atque profiteri, ostendentes, salva se conscientia in hoc assertum consentire non posse, longe alia opinione hac super re præventos; itaque hunc locum ita esse temperandum, ut Reformati Pacis Religiosæ præsidio & beneficiis contenti, sibi necessitatem non imponant faciende contra animi sententiam confessionis neque enim sibi integrum esse, profiteri diversa ab his, quæ sentiant. Sed negante Electore Brandenburgico, Reformatis aliorum opiniones nocere posse, quominus eis fidem suam

suam Augustana Confessione tueri, atque per id participare etiam Nominis ejus honorem liceat; nulla alia ratio expediendi negotii inveniri poterat, quam dictio quaedam obscura & ambigua, ab utrisque suas in partes pro cuiusque sensu facile trahenda; id quod per verba, *inter illos*, factum, quæ dum Reformati ad verba proxime præcedentia, *Augustanae Confessioni addictis*, referre volunt, illi, Lutherani inquam, ad paulo remotiora, *Ordinum Imperii*, trahunt, quasi per verba *inter illos* dictum fuisset Ordines Imperii, non vero, *Augustanae Confessioni addictos*, qua de re plura infra dicenda erunt. Atque hac ratione tandem compositus fuit ille Articulus de Reformatis & Lutheranis, non sine multis molestiis, neque etiam sine omni Pontificiorum ipsorum offensa & scandalo, quibus hæc Evangelicorum vecordia, & dissensio in promovendis mutuis commodis vel reprehensione etiam digna visa est, increpante Volmaro Saxonico præcipue, & monente, hanc non esse viam ad pacem promovendam; Quod si vero Protestantes eandem impedire hoc pacto studeant, Catholicos quidem facile spectaculo isto frui posse, ut ipsi mutuis se læcessent conviciis, sed tandem ambo visuros esse, quos inde fructus sint reportaturi. Quamvis nec salutaria hæc præcepta Saxonem, Theologorum suorum opinionibus obnoxium, a sententia dimovere poterint, quin saltem Protestationem illam, de qua supra dictum, interponeret, tan-

to Austriaci Volmarii indignatione, ut testaretur, se illam ab actis rejecturum fuisse, si præsentem se fuisset exhibita, quamobrem facta etiam ab ipsis Catholicis declaratio, à se ejus rationem nullam habitum, sed hunc articulum septimum ea per omnia formula, qua conceptus esset, relictum iri, non aliter ac si hæc protestatio nunquam intervenisset, quam præterea in acta referri & apud ea custodiri nefas esse ducerent. Et hæc quidem illo tempore acta. Sed post hæc defervuit paulatim iste ardor, ut jam nostra ætate nemo sit, qui hunc articulum impugnare hac ratione audeat, quod omnium Statuum consensu de eo transactum non fuerit. Quin eo potius jam est deventum, ut ipsi Lutherani Reformatis non amplius quæstionem de eo moveant, an comprehensi hi etiam sint sub appellatione eorum, qui se Augustanae Confessioni addictos profitentur. Et profecto re probe expensa causæ fuere, cur aliquid ab hoc absurdo rigore Lutherani remitterent: nam utriusque partis summe refert, se contra Pontificiorum infausta molimina, quanta maxima prudentia & cura possunt, munire, eamque in rem societatem arctissimam contrahere, quo præcipue conducit, nominum atque appellationum similitudo, quemadmodum diversa nomina statim pro Classico sunt ad similitates & odia inter partes. neque est cur una pars se teneritudine suæ conscientia impediri causetur, quominus unionem cum altera sanciat. Nihil

aut beneficii, (c) cùm omnes aliæ Constitutiones Imperii, (d) tum

hil ineptius minusque congruum hac excusatione dici potuit, qua tamen illi conscientiosi, si Diis placet, quasi pro arce, vel potius stratagemate circumveniendis Principibus, usi sunt, non alio fine, quam ut inter factiones, quas acerbis & contumeliosis titulis nominibusque faciunt & propagant, ipsi apud suos eo securius atque majori cum auctoritate regnent, velut unici & necessarii custodes religionis, quos perpetuo in specula stare oporteat, prospecturi, ne res divina detrimentum capiat, atque profecto mirum est, oculos Principum hac simulata sollicitudine & devotione obliniri posse. Maneamus saltem in nostro exemplo, de iis, qui Augustanæ Confessioni addicti sunt, vel non sunt. Hic cum ipsi illi Barbatuli non ignorent, Confessionem Augustanam sensu paulo latiore nomen esse vel signum, quo se Protestantes omnes à Pontificiis distinguunt; alio vero strictiore significato inter Lutheranos & Reformatos expossecuta Apologia atque Concordiæ formula, quibus scriptis de nonnullis controversiis & opinionibus est statutum, facere discrimen, quæ obsecro invidia est, innocui nominis, & laxiori illo sensu venientis gratiam nobis facere nolle, cum nos illis intellectum strictiorem libenter volentesque remittamus. Quot sectis & opinionibus hodie res omnis Christiana turbata & divi-

sa est? Habet una quæque pars sua symbola, suas formulas, & confessiones: imo lacerant se & proscindunt invicem indignis modis. Neque ideo tamen cuiquam Christiani nominis appellationem denegamus, qui Christum Messiam ex Sacro Codice profitentur, mortuum sub Pilato, & tertia die resuscitatum, postquam multis miraculis in vita sua, quam cum hominibus sub imagine carnis humanæ, duxerat, inclaruisset. Reliquæ opiniones de fide & sacris dividunt quidem Christianos in partes & sectas, sed alius alium ideo jure & communione Civitatis Christianæ non privat, quamdiu Christum auctorem suæ religionis & Dominum agnoscit. Quidni igitur eodem pacto Protestantes se invicem Augustanæ Confessionis Socios ferrent, dum utrique illam sectantur, idque se facere ex animi sententia publice confitentur, utrumque inter illos, seu eorum potius Theologos adhuc super quibusdam doctrinis certamina supersint, lingua professoria exercenda, quæ arma huic hominum generi dulciora sunt vel ipsa vitæ.

(c) *ut quicquid juris aut beneficii*) Hic exæquantur Reformati Status & subditi per omnia, sive jura sint sive beneficia, Catholicis & Lutheranis, ut Hi duo præ illis præcipui nihil arrogare sibi possint, quod olim multis modis factum fuisse meminerant Reformati, ne-

tum Pax Religionis & publica hæc Transactio, (e) in eaq; decisio Gravaminum (f) cæteris Catholicis, & Augustanæ Confessioni addictis Statibus & subditis tribuunt, (g) id etiam iis, (h) qui inter illos

que à Catholicis tantum, qui eos beneficiis pacis religiosæ privare conabantur, eo prætextu, quod hac pace comprehensi non essent: verum etiam à Lutheranis ipsis, quæstionem moventibus de Iure reformandi, an hoc æque Reformatis Statibus in Lutheranos subditos competat, quam ipsi hoc sibi liberum in Reformatos relinquere volebant. Nam quod ad Catholicos subditos attinet, de eo neutri haud valde laborabant. Itaq; hoc tandem modo transactum, ut Status Evangelici utriusque religionis jure reformandi in Catholicos subditos gaudeant, quo Catholicus Status in subditos Evangelicos, nullâ Lutheranorum ante Reformatos prærogativa. At vero inter Protestantes ipsos hæctenus jus reformandi cesset, quatenus neutri partium subditos diversæ Religionis ad sua sacra cogere fas est, etiam si anno 1624. in possessione exercitii non fuerint: data tamen subditis libertate mutandi religionem, quod si aliqua communitas fecerit, id ei liberum est, neque propterea exercitio suis sumtibus & citra reliquorum præjudicium instituendo prohiberi debet.

(d) *cum omnes alia Constitutiones Imperii* Legitur nihil omnino excipitur, quo vel Catholicis vel Lutheranis per Leges publicas conditionem suam præ Reformatis facere meliorem liceat, præ-

terquam si cui quid ex speciali privilegio tribuitur, quod nec omnibus Catholicis, nec omnibus Lutheranis, quæ tales sunt, & hoc statu gaudent, commune est.

(e) *tum Pax Religiosa & publica hæc Transactio* De Pace Religiosa in superioribus satis est dictum. Publica autem hæc Transactio, quæ hic nominatur, omnem ambitum Pacis Westphalicæ exhaurit, ut ubicunque aliquid in gratiam Catholicorum vel Lutheranorum constitutum reperitur, id etiam commodis Reformatorum inservire debeat, atque adeo ab his allegari pro causa sua possit.

(f) *in eaque decisio Gravaminum*) hæc verba faciunt, ut proximè superiora, de Totis Tabulis Pacis intelligamus; alias nos non latet, verbum *Transactio* dici aliquando etiam specialiter de constitutione art. V. & significare transactionem de gravaminibus.

(g) *ceteris Catholicis & Augustanæ Confessioni addictis Statibus & subditis tribuunt*) Nobilitatem nominasse non fuit opus, quamvis neque exclusam existimare debeamus. Saltem enim Status Catholicici & Lutherani, ut & eorum subditi pro exemplo hic sunt vel mensura, ut ex eorum stati vel conditionem intelligamus, quantum Juris vel bene-

illos Reformati vocantur, (i) competere debeat. Salvistamen
semper

beneficii Statibus Reformatis eorum-
que subditis sit tribuendum.

(h) *id est am iis, qui inter illos Reformati vocantur, competere debeat.* intelligenda hæc tamen sunt terminis semper habilibus, & pro substrata, ut ajunt, materia, ut nimirum maneamus in causa religionis ejusque exercitii: in primis vero respiciendum ad jus reformandi, qua in re hic Status Reformati Catholicis & Lutheranis per omnia exæquantur, ut horum nulla ratione melior conditio in reformanda religione adversâ esse possit, quam illorum est. alias multis modis Catholicis & Lutheranis Statibus, extra religionis respectum in aliis politicis negotiis competere quædam jura & beneficia possunt, quæ Reformatis sua facere non licet: uti & Reformatis quædam præcipua possunt esse, absque communione cum reliquis Statibus. Fit enim hoc ex diversa conditione Civium, qua in Republica sunt, cum fieri non possit, ut æquo omnes jure vivant.

(i) *Qui inter illos Reformati vocantur* En tibi verba, quæ in hanc usque diem materiam præbuere magnæ & impeditæ contentionis, dum scilicet hoc, *inter illos*, Reformati ad Status Augustanæ Confessioni addictos referunt; Lutheranis vero ad paulo superiora, ut Catholicis etiam subintelligantur; diversa explicatione. Illi enim, Reformati, per hæc verba probare volunt, se

C 2

Statibus Augustanæ Confessioni addictis hic adnumerari, adeoque sibi dubiam hujus participationis gloriam fieri jam non posse. Quibus Lutherani respondent, partem adversam falsa interpretatione sibi placere, cum id actum nullo modo fuerit, ut per hæc verba, *inter illos*, Reformati declarentur consortes Augustanæ Confessionis: in hoc enim ut consentirent, Lutheranos inter tractandum præfacte restitisse. Sed hoc saltem per ea indicatum, Reformatos æquo cum Catholicis & Lutheranis, sive Augustanæ Confessioni addictis, jure posthæc usuros nulla horum prærogativa. Ideoque noluisse Lutheranos, ut verba sic conciperentur, *inter hos*, ne speciem haberent, de solis Lutheranis, seu Augustanæ Confessioni addictis agi; sed post longam disceptationem scribendum fuisse, *inter illos*. Scilicet Catholicos & Augustanæ Confessioni addictos, quod idem sit, ac si dictum fuisset in Imperio, seu inter reliquos Status & Cives, vel subditos Imperii, quo sensu Reformatos in communionem Augustanæ Confessionis non magis recipi, quam se propterea Ecclesiæ Romanæ adnumerari velint. Si dicere liberè permistum est, quod sentio, mihi certè videtur, non esse cur Reformati eam ob rem cum Lutheranis tantopere contenderent. Neque enim illis quicquam perit, sive Augustana Confessione comprehensi

funt

semper (k) Statuum, qui Protestantes nuncupantur, (l) inter se & cum subditis suis conventis pactis, privilegiis, reverfalibus & dispositionibus aliis, quibus de Religione ejusque exercitio & inde dependentibus, ejusque loci Statibus & subditis hucusque

sint, sive non, ex quo semel participes facti sint omnium jurium & beneficiorum, quæ Catholicis & Lutheranis ex pace tributa inveniuntur. De cetero non fuit omnino de nihilo, quod Lutherani contra Reformatos ex his verbis, *inter illos*, olim disputavere: nam ex actis constat, de industria hæc ipsa verba sic fuisse quaesita, & in lege posita, Reformatis frustra urgentibus, ut pro, *ILLOS*, scriberetur, *HOS*, quod impetrari à Lutheranis nulla ratione potuit, hancunicam ob causam, ne hoc pacto viderentur se Reformatos in societatem Augustanæ Confessionis adscivisse: Verum enim vero quæ lis illis temporibus sub iudice est relicta, nostra tempora tantum non decisam habent, cum remittentibus paulatim certaminibus jam Augustanæ Confessionis nomen & honorem utrique sibi publicis scriptis communicant, seque appellant Socios Augustanæ Confessionis ex utraque parte: *Der Augspurgischen Confession verwandte Stände zu beeden Theilen*, uti nuper adhuc factum illis literis, quas Status Protestantes nomine communi pro Silesis ad Cæsarem & Regem Sueciae dedere. Equidem maluissent Reformati, ut verba paulo distinctius conciperentur, hoc modo:

Augspurgischen Confessions - Verwandte Stände Lutherische und Reformaten Theils; neque res ipsa displicebat Lutheranis, sed offensæ fuit nomen *Lutheranum*, quod nolere uti, ne religio sua argui possit nominis ab humana autoritate assumpti. Si abs hoc fuisset, vel alia commoda appellatio reperiri potuisset, qua se à Reformatis distinguerent, integra de cetero Augustanæ Confessionis societate, cui fraudem fieri cum alterius præiudicio nolere, dubitandum non est, quin apertius etiam locuti fuissent. Denique monendum adhuc existimo, verba illa, *qui inter illos Reformati vocantur*, sic accipienda esse, ut id expriment, quod revera est, remoto illo sensu, qui alias ex usu loquendi contemptum vel desipientiam secum trahit.

(k) *Salvis tamen semper*) Postquam Status Reformati, eorumque subditi, in ordine tam ad Catholicos quam Lutheranos declarati sunt capaces omnium jurium & beneficiorum, quibus hi fruantur, jam sequuntur specialia quædam, ad solos Protestantes, tam Lutheranos, quam Reformatos æquo itidem jure spectantia, quibus neque Catholicis adversus Protestantes, neque his adversus illos uti necesse est; inter quæ primo

mo loco sunt pacta & conventiones omnigenis, quæ olim inter Status eorumq; subditos inita fuere, quæq; salva manere jubentur, nulla ratione ad statum anni 1624. habita, quod semper fieri oportet, quoties Protestantibus cum Catholicis negotium est.

(1) *Statuum, qui Protestantes nuncupantur*) Hic solus est toto Instrumento Pacis locus, ubi Evangelici Status nomen & appellationem *Protestantium* sortiti sunt. Nusquam enim alibi hæc vox occurrit, Evangelicis non usque quaque grata, quamquam non habeant, cur hoc adeo defugere vel deprecari opus sit. Causam hujus nominis, cetera in Tabulis pacis insoliti, hanc fuisse puto, quod nunc de Evangelicorum rationibus statuatur, quæ ad illos solos inter se pertinent, quo respectu cum duas partes constituent, quos Lutherani forte communi Augustanæ Confessionis Sociorum nomine designari noluere, nulla commodior vox inventa est, quæ utramque partem una significatione complecteretur, quam nomen *Protestantium*, cujus origo ab eo tempore repetenda, quando post institutam à Luthero in Germania Reformationem illi Status, qui Lutheri partes secuti sunt, Decretis Comitiorum super religione per Catholicos majori numero factis, stare noluere, quod primo Comitii Spirensibus anno 1529. celebratis accidit, ubi interposita Protestatione discessere, testati, se curaturos, ut Religio Christiana suis in territoriis interea sic ordinetur, sacraque administrantur,

prout confidant a se rationem ejus rei & DEO reddi, & per id suis etiam conscientiis satisfieri posse. Ab hac Protestatione *Protestantes* appellati sunt, nomine haudquaquam contumelioso, sed quod de magnitudine animi & constantia eorum in defendenda veritate illustre testimonium exhibet, summa apud posteritatem gloria, quæ intrepidæ eorum perseverantiæ hoc nunc debet, ut conscientiarum libertate & pace religiosa fruatur, ex soluta tyrannide pontificia, qua olim totus occidens miserrime ingemiscebat, & qua nunc etiam nos hodiernum in diem premi oportuisset, nisi fortes illi & æterna laude dignissimi majores nostri excutere hoc intollerabile jugum ausi fuissent, initio à *Protestatione* facta, quæ primum velut classicum defectionis a Romano Pontifice fuit, quod mox per universam Germaniam excitavit, qui sequerentur primos illos Duces. Quemadmodum igitur apud omnes populos sacra sunt & memoranda ea principia, quæ occasionem dedere pellendis tyrannis & recuperandæ libertati: ita quo carior nobis esse debet libertas religionis, qua conscientiis nostris consulitur, quam civilis illa, in effrenem sæpe & male ordinatam licentiam definens; Hoc certe magis æstimanda est Protestatio illa Confessorum nostrorum, quæ glaciem fregit ad magnum illud & salutare reformationis opus generosa audacia. Itaque si à magnis aliquando & heroicis

que provifum est, (m) falvâ itidem cujusque conscientiæ libertate.

factis derivatum cognomentum multis gloriae & honori fuit, quid Evangelicis esse gloriosius potest, quam ab illa Protestatione, qua fundamenta evertendi Papatus jecere, *Protestantium* nomen & titulos gerere?

(m) *inter se & cum subditis suis conventis pactis, privilegiis, reversalibus & dispositionibus aliis, quibus de religione ejusque exercitio, & inde dependentibus ejusque loci Statibus & subditis hucusque provifum est* Cum inter Protestantes & Catholicos sive Status sive subditos causa vertitur, conventum est articulo V. §. 33. ut pacta, transactiones, & cetera, quae inter tales immediatos Imperii Status eorumque subditos de publico, vel etiam privato exercitio Religionis introducendo, permittendo & conservando ante hac intercesserunt, initæ & factæ sunt, non aliter ratæ ac firmæ maneant, quam *quatenus observantia anni 1624. non adversantur*. Hic autem cum inter Protestantes ipsos res agitur, pacta, privilegia, Reversales & dispositiones aliæ salva rataque maneant, sive huic observantiæ conformia sint, sive adversentur. Causa hujus differentia est, quod Protestantibus inter se terminus ille regulativus & fatalis positus non fuerit, adeoque illis in controversiis suis judicandis neque profit neque noceat, de quibus ex hoc nostro potius loco est contendendum: idque sive causam sta-

tus *inter se* habeant, sive *cum subditis suis*, & quidem *ejusque*, loci sint status & subditi: ut adeo etiam in Aultriacis Provinciis, si quid inter Reformatos & Lutheranos est negotii, res non aliunde quam ex hoc articulo sit definienda. Nihil enim Catholicis Principis refert, quibus legibus & pactis per pacem Westphalicam introductis subditos Protestantes inter se in controversiis religionem concernentibus judicare oporteat, modo eorum Imperium & jus territoriale, quatenus illud eadem pace aliqua sui parte non est delibatum, non minuatur, aut in deteriorem conditionem redigatur. Nam absolutam de eorum causis judicandi potestatem, nulla pacis habita ratione concedi illis ideo nequit, quia alias facilis & expedita ratio esset, sub specie juris dicundi utramque partem sensim evertere, regnante apud illos qui sacris præsumunt, & his in rebus plerumque consuluntur, indomita atque effreni vecordia, ut sæpe nihil dubitent de propria securitate periclitari, & cum tempore una perire, modo in præsens, aut saltem dum ipsi cum spe aliqua commodorum suorum se superstites fore confidunt, inimicis suis ægre facere poterunt. cujus pestifera & insana emulacionis exemplum his temporibus in Palatinatu inferiore habemus, ambitione eorum, apud quos si stare, jam certe Reforma i toto illo Palati-

tate. (n) Quoniam verò controversiæ Religionis, quæ inter modo dictos Protestantes vertuntur, hæctenus non fuerunt

latamur exturbati, aut saltem omnibus bonis Ecclesiasticis, quæ illis pax Westphalica restituit, spoliari essent: tantum apud eos invidia potest, & habendi aliena cupiditas.

(n) *salva itidem ejusq; conscientia libertate* Per hæc verba subditis Protestantibus contra Status Dominos Territoriales suos itidem Protestantes, sed qui diversæ ab illis sunt religionis, paulo magis est cautum, quam si Catholico Statuires est cum subdito Protestante, vel vice versa. Quamvis enim hoc ultimo casu subditi etiam a Dominis Territorialibus libertati conscientiæ quisque suæ sint relinquendi, neque ad ejurandam religionem suam, amplexandaque sacra Domini Territorialis cogi possint, illi tamen, qui neque publicum neque privatum suæ religionis exercitum anno 1624. habuere, juberi possunt ut emigrent, vel etiam expelli, si præfracte noluerint: at Protestantibus subditis à Principe Protestante religionis causa migratio indici non potest, sed tolerandi etiam ab invito sunt, & suæ conscientiæ permittendi, ac velut à potestate territoriali emancipandi, ut ab omni metu reformationis liberi tutique agere ibi possint. Quoniam autem his subditis emigratio imperari nequit, quaeritur an si voluntarie migrare, & vertere solum velint, Dominum oporteat hoc

eis concedere, neque jus impediendi sit, veluti art. 5. de iis statutum est, qui sive à Catholico sive Protestante Domino emigrationem petunt religionis causa? Mihi sane videtur, cessante ratione illius legis cessare etiam jus ex illa lege debitum: Fuit autem ratio legis superioris, ut subditi diversæ à Domino Territoriali religionis ab omni vi conscientiis suis metuenda securi præstentur: Quare si Status Catholicus subditum Protestantem tolerare amplius non vult, nisi mutet religionem, ut saltem ei hoc permittat, ut emigrare salva religione possit, quod etiam de Statu Protestante & subdito Catholico intelligendum. Enimvero inter Protestantes ipsos hoc non est extimescendum, ubi salva conscientiæ cujusque libertas est stabilita, ut subditus opus non habeat, eam ob causam beneficio emigrationis uti. Meo itaque judicio dispiciendum, quid juris Princeps vel Status extra respectum religionis in retinendo subdito migrationem moliente habeat: quid item juris subditus in civitate mutanda? quod ferè unice ex conditione subditorum & observantia loci, seu usu definiendum erit. Iura enim civilia & aliarum gentium consuetudines hæc in causa eo minus præjudicium faciunt, quod ne quidem in Germania nostra ubique idem jus dicatur: cum alibi difficiliter dimit-

compositæ, sed ulteriori compositioni reservatæ sunt, (o)

adeo-

tantur. Subditi, alibi facilius. quo ipsa subditorum natura facit, inter quos sunt Statu plene liberi, alii dicuntur Homines proprii aut glebæ additi. Alias si extra consuetudinem vel usum, ratione pugnandum est nullo ad particulares circumstantias habito respectu, dicendum videtur, sicuti Principi non facile licet civem vel subditum civitate vel ditione sua expellere, atque veluti abdicare, nulla legitima causa existente: ita vicissim in potestate subditorum & libero eorum arbitrio esse non debet, manere in civitate velit, vel mutare locum. quæ proprie inquilinorum & peregrinorum est optio atque libertas; quos vero rursus Princeps etiam nullis ex causis ad vasa colligenda & profectio- nem adornandam potest adigere. Subditorum diversa est ratio. Hi enim cum Statum in civitate habeant, quæ Patria ipsis ex jure civitatis est, uti a Principe petere possunt, ut hunc sibi statum incolumem servet, atque in eo se defendat. ita iniquum esset, si Princeps jus suum in subditos, quod fidelitate, obsequio & præstatione onerum tam personalium quam realium, aliisque multis insignibus titulis se commendat, & quo fere omnis ejus potentia & opes nituntur, precarium habeat, & ad subditorum natum revocabile. Vno verbo, uti omnes subditi simul renunciare Principi subjectionem, & uno agmine migrare

nequeunt, id quod nemo forte negare ausus fuerit. ita nec singulis hoc concedi potest, quia jus quo singuli utuntur, universitati magis est adserendum. Sed, uti dixi, hæc ex civili saltem ratione ita disputantur, nos hodie in Germania aliis moribus vivimus, ubi subditi pro lubitu sedes mutant Laresq; alio transferunt, ubicunq; eis hæc licentia ex consuetudine non est interdictum, quæ unum hoc negotium conficit. De cetero hoc mihi adhuc objici posse video, posse subditum Protestantem aliquando causas habere; cur etiam in Status Evangeliciditione migrationem suscipiat: veluti si ibi suæ religionis exercitium publicum non habeat, neque alii eo numero ibi sint, ut exercitium instituere, suisque sumptibus habere possint. Est etiam cum indiscretus religionis ardor, autoritate publica fretus, paulo gravius vel indignius eos tractat, quos Ecclesiastici illi, flabra & fomites persecutionis, sub imperium suum redigere nequeunt. Est denique cum inter ipsos Cives odia & similitates ex religionum diversitate nascuntur, quibus certaminibus semper illa pars inferior, & contemptui exposita, quæ numero minor, præcipue, quoties Dominus Territorii, forte ipse etiam studio partis præventus, non omnes æquali benevolentia complectitur, sed una ante alteram cum in administranda justitia, tum in petendis honoribus,

bus, insignibus prerogativis pollet: quam indignitatem & imparem in dispenſandis rebus rationem patienter tolerare non cujusvis est ingenii. Hoc caſu moderate ſaltem utendum erit Principi ſuo, ne difficilem ſe præbeat in ejuſmodi cive vel ſubdito dimittendo, dummodo magnas & prægnantes cauſas non habeat, cur ei veniam abeundi dare non poſſit. Alias enim & in univerſum ſic comparati ſumus, ut quos religionis cauſa odimus, eos abigere etiam à nobis magis ſtudeamus, quam ut valde laboremus, quo pacto retinere illos juſtaſque ſit, adeoque uti eorum expulſionibus invidiam ſæpe non timemus & exprobrationes; ita veritati contentaneum eſt, ſibi gratulatuſque eſſe potius, quibus occaſio offertur ejuſmodi ſubditi cum bona gratia dimittendi, quem forte manſurum ipſe per vim etiam, ſi liceret, ejecturus fuiſſet.

(6) *Quoniam vero controverſia religionis, que inter modo dictos Proteſtantes vertuntur, hæcenus non fuerunt compoſite, ſed ulteriori compoſitioni reſervate ſunt* Hoc jam loci inceptum eſt agi de jure reformandi inter Proteſtantes ipſos, de quo Paſcentibus paulo alia placere, quam quæ hæc circa rem Catholicis contra Proteſtantes, & his contra illos ſunt præſcripta. De cetero ſunt pleræque controverſiæ religionis, quæ inter modo dictos Proteſtantes vertuntur, nullius fere ponderis, & parvi adeo momenti, ut niſi Theologos inſana rixandi ſcabię teneret, qua una re

maxime autoritatem ſuam fulciunt, ſuique ordinis neceſſitatem commendant præſtigium certe eſſet, cur ſe invicem tantis probris & conviciis proſcindant, nullo ſine maledicendi, niſi ubi Principes ipſi ſalubriori inſtituto hos animi motus prudentibus edictis compeſcunt. Difficillima omnium eſt controverſia de abſoluto DEI decreto. Enimvero ô ſtolidos homines, qui antequam inteme ſibi & in ſpiritu conficii ſunt, quid ſit Deus, de æterno ejus & abſoluto decreto certamina miſcent, & cœcæ cudent rationis ſuæ ductu. quicquid enim de captanda ratione garriant, & ſe verbo Dei niſi gloriantur, hæc tamen omnia paulo oculatioribus ludibrium ſaltem debent. Nam cum utraque pars idem Dei verbum, eandemque ſcripturam ſuam in cauſam trahat, & nihilominus ambo ex hoc ipſo ſcripto verbo diverſas atque inter ſe pugnantes opiniones defendant, ſibi que mutuo conſequentias atroces & blaſphemias impudent, obſecro, quid eſt, quod hæc certamina facit, ſi ratio non eſt, quam ſaltem neutra pars in eruendo ſcripturæ ſenſu captivat, aut captivare poteſt, ſi vult interpretem agere. nam interpres ſine ratione videtur mihi eſſe campana ſine piſtillo; ad altiora enim ipſi non recurrunt, & fanaticiſimi protinus arguunt, cum aliquis opinioni ſuæ inſtinctum divinum obtendit. Iam quæ de Sacra Cœna ſuper eſt contentio, de ea ſic comparatum, ut Iovem Lapidem jurarem, Lutheranos in hanc ſuam ſententiam

D (6)

tentiam

tentiam lapsos nunquam fore, ni inter Pontificiorum transubstantiationis monstrum & doctrinam Reformatorum, qui nonnunquam de Sacramento isto paulo securius sunt locuti, media via incedere voluissent, non advertentes in fervore disputationis; illud figmentum *consubstantionis*, uti nobis proponunt, æque magnis, si non majoribus, difficultatibus laborare, quam doctrinæ Pontificiorum de transubstantiatione objici solent, cum interim Reformatos sensum verum & genuinum, utut figuratum, sequi vel ex eo clarum sit, quod in toto rerum natura, omniumque linguarum generibus, exemplum dari non possit, ut in aliqua oratione, ubi subjectum diversa est cum prædicato nature, sensum sine tropo inveniamus. Hoc enim velle est contra rectæ rationis principia agere. Atque certus ego sum, Lutherum, qui initio Reformationis, quamdiu cum Pontificiis de abroganda Missa præliabatur, longe alia de hac causâ sentiebat, bellum propterea nemini indicturum fuisse, nisi adversariorum saorum importunitate, ut erat vir acer & cedendi nescius, provocatus fuisset; impegit igitur illum ardor disputandi in hunc copulum, quem procul dubio declinasset, si lenibus mediis & aliquo obsequio, quo in primis delectabatur, ipsam demereri studuissent, qui eo tempore cum illo rem habebant. Præjudicium in hac causâ facit, quod videam, fere omnes sive Lutheranos, sive Pontificios, qui paulo interiores

Sapientiæ Theologicæ recessus scrutati sunt, & mysteria Dei ductu Spiritus sui intelligere incipiunt, neglectis formulis & symbolis humanis, statim & transubstantiationis & consubstantiationis idola sua abjiciant, & frangent, illumque sectentur sensum; quem ordo verborum naturalis ex subjecti & prædicati disparitate producit, & quo ipsi quotidie in sermone familiari millies utimur aperto & plano sensu, quem obsecraturus essemus, aut saltem nos deridendos præbituri, si ubique verborum proprietatem absque tropo, qui hoc casu velut sal est & anima illorum, confectari, atque orationi libera & eo ipso intelligibili vim inferre sensumque peregrinum affingere vellemus; Interea non displicet Reformatis, si Lutherani in sua persistant sententia. quin hoc ipsum eos bona sua gratia facere posse testantur. Hoc saltem rogant, ne sibi invidia sit & fraudi dissensus suus, neve materiam odii suppeditet, cum in nostra potestate non sit, quæ credenda sunt, ex præscripto aliorum credere, antequam id nobis etiam ex animi nostri sententia ita visum fuerit.

Atque hæc de duabus principalibus controversiis inter Reformatos & Lutheranos vertentibus, reliquæ revera dixeris de lana caprina esse. Quæ enim Hi, Lutherani, de communicatione Idiomaticum somniant, eam circa rem profecto ipsi nesciunt, quid sibi velint, tam confusa sunt & obscura, quæ de hoc argumento literis consignavere. Reliqua

liqua ne memoratu quidem digna censeo. Scilicet grande nefas est, si solidum panem, non spumofum & signatum communicamus; si exorcismum in baptismo Infantum, si auricularem confessionem, reficiendo loculo egregium inventum, & puerilia alia, ex medio Papatu deprompta, non observamus, quæ Lutherus ipse certo certius abrogaturus fuisset, ni consilia ejus prævenissent & turbassent alii intempestivo calore. Unde vir prærepte sibi laudis & gloriæ impatiens vel cum damno veritatis æmulis obfistere maluit, quam ope communi & auxilio Ecclesiam à reliquis fermenti Pontificii purgare. Hoc Statu mansere partes Protestantium amplius sæsquifeculo, neque sane ego facile dixerim, num compositio aliqua controversiarum inter illos optanda sit. Mea certe sententiæ est, frustra omnem in conciliandis religionibus moveri lapidem, quamdiu opinionibus & sententiis de credendis certatur, agenda transmittuntur. Non dicam hac concordia rei Christianæ non valde consultum fore, qui tamen scopus & finis ultimus esse debet. Hoc saltem pro certo asserere aulam, quasunque mihi formulas & symbola confeceris, & quantamcunque huic operæ diligentiam atque accurationem contuleris, impossibile fore, neque ulla humana arte aut sapientia evitari posse, quin de illis ipsis novæ disputationes & controversiæ sint metuende. neque enim compescere ingeniorum intemperiem ulli mortalium li-

cet; neque Principes Protestantes, si vel omnes hoc tempore bona fide & constanti proposito sibi invicem promitterent, se non commissuros, ut quisquam suorum à formula noviter recepta discedere, vel docere aliud ausit certi esse poterunt eandem Successoribus suis mentem atque constantiam fore. Capit enim facile novitas homines, neque unquam deerunt, qui prurientium auribus adrepant insidiosis libellis, & statim certamina miscuentibus, quibus classicum canitur ad bellum Civile Theologorum, gentis suæ naturæ præliorum avida, nec ferentis diuturnam quietem. Quid igitur consilii? & num ideo spes omnis de conciliandis religionibus est abjicienda? Si per religionem sectas diversas intelligimus, quæ erunt, donec homines, oleum profecto operamque perdimus. Sed alia & diversa est ratio concordia inter sectas illas stabilienda. Scilicet hæc una est via & sola MUTUA TOLERANTIA. Esse quidem oportet in unaquaque gente religionem *Dominantem* quam vocant. Sed hæc dominans religio appellationem suam à domino territorii habet, cui ille est addictus, non ut dominetur aliis religionibus, easque reformet, vel aliis indignis modis vexet, atque ludibrio habeat, uti nunc sunt tempora & mores. Quod si vero omnino certandum est inter sectas, certemus invicem non inanius & otiosis quæstionculis, quibus excitantur & foveantur similitates, nemo melior efficitur: Sed virtutibus Christianis,

ftianis, amore in Deum & proximum, probitate morum, vite sanctimonia, & patientia adversus eos, qui nobis molesti sunt, aut in nos injurii. Breviter, hæc sit nostra militia, ut bellum quisque internecinum indicat suis affectibus corruptis & effrenis: non aliorum opinionibus, quas debellare solus Deus potis est. In hac militia & Deo erimus grati, & inter nos concordēs flagrante etiam accerimo bello. Concertationes etiam pulcherri: erunt, dum quisque ad hostem internum occidendum gladium stringit, atque suo exemplo alios excitat, ad similia facta edenda. Postquam ita nos ante omnia victoriam de nobis ipsis reportaverimus, auctor sum spondeoque, reliqua circa credenda & opiniones ultro nobis cessura; quæ nunc tot motus in omni orbe Christiano concitant. Nam ab sanata primum voluntate dependet maxima sui parte sanitas intellectus; Nunc omnia inverso sunt ordine. intellectui primo volumus consulere, mores inter postremas curas habemus. Si quem bonis malisve artibus in meam sententiam perducere possumus, is continuo nobis frater est, & Ecclesie nostræ membrum, utcunque de cetero vixerit. Sin dissentit à nobis, neque cedere confestim autoritati nostræ & argumentis vult, in eum clamamus ad arma, & impacto hæretici pertinacis crimine sine misericordia confodimus, cum mea sententia nulla major sit & pestilentior hæresis, vite pravitate & turpitudine morum. Deus

enim aliquas opiniones minus rectas condonat facile intellectui adhuc nondum ex omni parte depurato, quia bona fide & ex conscientia errare possumus. Sed vitia nostra & malitias condonare non potest, quoniam nullus hic error versatur, sed quæ homines ita secum decernunt, hoc modo comparata sunt, ut fiant adversus conscientiam, dum affectus pravi impellunt: simulque ille monitor intimus dehortetur, & damnet, quo pacto dum videmus meliorem, probamusque, & deteriora nihilominus sequimur, quæ hæc non erit gravior hæresis, quam dissensus a quadam sententia Ecclesie Tuæ, vel à tua saltem opinione, cum fieri facile possit, & in omni scientiæ genere quotidie accidat, ut quæ tibi vera ac proinde affirmanda videantur, eadem mihi alia appareant, cum necesse non sit, ut argumenta quæ tibi satisfaciunt, in meum etiam intellectum eandem vim habeant. Unde enim tot velitationes Doctorum, nisi ex hoc dispari intellectus habitu. Quod si tale quid in ceteris etiam rebus evenit, quid mirum, si in divinis non semper consentiamus, ubi homo animalis ex se nihil eorum percipere potest, sed opus est ei interno lumine, non naturali illo & corrupto, sed à Deo per Spiritum suum accenso, si spiritualia recte judicare velit. Præstemus igitur ante omnia nos dignos & opportunos hoc lumine super naturali, & certi sumus, post hæc omnia nobis ex voto successura. Quemadmodum enim sic illuminati confestim

stim ex rixosis disputatorculis mites fiunt atq; pacifici, ita nullum amplius periculum erit, illos ad odia, jurgia & persecutiōnes commotum iri, qui didicere cum ceteris pravis affectibus omnem bilem, ambitionem & invidiam exuere: Neque profecto mihi certior est nota & character, hominem internum imperio apud nos potiri, quam ubi errantium est tolerantia, cum dilectione & misericordia. Quin hæc eorum lenitas eo procedit, ut etiam si suos sensus ab aliorum, quos aequè Spiritu Dei regi credunt, sententiis divertere intelligunt, ipsi propterea nemini bellum indicant, sed omnia committant judicio Dei, donec se vel diversum sentientes rectiora docuerit. Neq; præterea hoc eos latet, facile fieri posse, ut in rebus spiritualibus sententia, quæ nostro intellectui contraria apparent, apud Deum optime inter se concordent, cui liberum est, duobus de una re divina diversos & specie inter se pugnantes conceptus largiri, qui nihilominus ambo veri sunt, quamvis neuter alterius mentem capere possit. id quod inter alia ex animi etiam cuiusque dispositione causam habere potest, cui Deus lumen suum accommodat, prout quemque illo dignum reputat. Nam uti in aliis rebus non omnia ad omnia est aptus, ita etiam in scientia spiritualium sunt gradus infimi, medii, summi, prout Deus se pro captu cuiusque unicuique communicare potest, aut etiam pro sua libertate communicare vult. Scilicet omnis divina sapien-

tia inter homines est à commercio cum Deo, non ab industria nostra, vel aliorum hominum institutione. Docere quidem & discere possumus verba, possumus etiam illa memoriæ mandare & recitare: sed revera psittacorum more, qui non intelligunt quæ loquuntur. Etiam cæci de coloribus judicant, sed absque sensatione & oblectamento. Eodem modo se res habet cum omni humana Theologia, quæ studiis nostris comparatur; loquimur multa quotidie de rebus divinis: disputamus inter nos magno calore, sæpe etiam vera & egregia à nobis dici contingit. Quoties autem viva abest sensatio, oblectamentum atque dulcedo, certissimum est signum, hæc non à Spiritu Doctore esse, sensus nostros internos afficiente & letificante: sed memoriam nostram hic agere, cæco impetu, & si verum aliquando invenerit, fortuito casu. Insignis est impostura nostrorum distinctio inter dea ministrantia & sanctificantia, qua ordinem suum & dignitatem timentur, quasi vocatio humana Spiritu Sancto hanc dicere legem possit, ut donis suis & auxilio assistat, quorum vitam & mores fugit. Aliter Christus ad Phariseos: Γεννηματα, inquit, ἐχιδνῶν, πῶς δύνασθε αγαθὰ λαλεῖν, πονεροὶ ὄντες. Matth. 12, 34, impossibile igitur judicat Christus, ut mali & vitæ impuritate infecti Doctores bona & vera loquantur. loqui autem certe est docere. Quantum autem intersit inter

doctrinam Spiritus vivam, & mortuam, quæ est ab hominibus, experiuntur sane illi, quibus utramque audire datum est. Hæc neque loquentem moveret, nec facile auditores, aut si utique hoc aliquando fit, artificio oratoris omnis vis tribuenda est: illa vero ex se percellit, neque ullius indiget coloris. Ita Capernaiti Christi doctrina affecti fuerunt, Marc. 1, 22. *Καὶ ἐξεπλήσσοντο ἐπὶ τῇ διδασχῇ αὐτοῦ ἣν γὰρ διδάσκων αὐτοὺς ὡς ἐξουσίαν ἔχων, καὶ οὐχ ὡς οἱ γραμματεῖς*, qui loquebantur sine efficacia & pondere. Valeant igitur Theologastri nostri, quoties alios veluti *αὐτοδιδάκτους* exagitant qui suis in Scholis tyrocinium non posuere, idem objicientes quod Iudæi Christo apud Iohannem 7, 15, *πῶς οὗτος γράμματα οὐδε μὴ μεμαθηκός*. quamquam Hi magis excusabiles erant, dum saltem mirabantur, *ἐθαύμαζον*. cum jam nostri statim rejiciant & dampnent, qui se non laudant Doctores suos & Præceptores suos æternum venerandos. Protinus enim debet ludibrium, & irridebitur scurrilli acerbitate, si quis de se hoc jam affirmare aufit, quo Paulus apud Corinthios suos est gloriatus 1. ad Corinth. 2, 13, scilicet se loqui, *οὐκ ἐν διδακτοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν διδακτοῖς πνεύματος ἀγίου*.

πνευματικῶς πνευματικά συκρίνοντες. Quoniam enim illi confecti sibi optime sunt, apud se tam magnos Doctores, tantaque mundi lumina nihil esse, quod spiritum sapiat, sed timida omnia eruditione & *λόγοις ἀνθρωπίνης σοφίας*, ut adeo hoc de se profiteri nequeant, quod Paulus ad Galatas scripsit, se Evangelium suum non ab homine accepisse neque illud cuiusquam doctrina traditum esse, sed habere ex revelatione Jesu Christi, *ad Gal. 1, 12*. Ideoque invident statim & cavillantur, si quem alium, qui non est ex Tribu Levi, offendunt diviniora nec Talmuthica sua loquentem, ipsane ac si fieri non possent, ut præter se quisquam sit, quocum Christus familiarius conversetur, & cui se interius sentiendum gustandumque præbeat, non advertentes, liberum esse Spiritum & flare ubicunque ei libitum, his præcipue temporibus, quando abrogato sacerdotio, filii etiam nostri filiaque, servi item & ancillæ vaticinabantur. Atque ex his arbitror unumquemque nullo negotio intelligere, quanta cum ineptia & absurditate hoc genus hominum iudicium in rebus divinis sibi soli arrogant, atque ex sensuum suorum Lesbia regula statuerent, aut potius imperare velint, quid aliis credendum sit, quid item faciendum? si salvi fieri cupiant; cum ipsi interea à Statu salutari, & gratia longius sepe absint simplicissimo homine, qui ex animo & bona indole

Deo

Deo placere studet, etiam si nihil quicquam horum sciverit. Fortassis etiam nihil nimis dixerim, si manifestos peccatores illis prætulerim, uti Christus mœchos, scortatores, furesque regno Cælorum propiores esse affirmavit Phariseis & Legis peritis, tacitis hypocritis, nec suæ corruptionis sibi confisus, dum ordinis sui & Cathedræ Moïsi confisi, ad hoc se positos esse putant, ut doceant alios, non ut ipsi de sua emendatione cogitent. Rectitudinem enim doctrinæ circa ea, quæ intellectus sunt, custodire & defendere, sui esse officii credunt, de vitæ probitate alios cogitare jubent, quibus ad hoc Studium majus est ocium. Unde inventi etiam sunt ex illa schola homines, qui dicere non erubere, sibi incumbere studiosos juvenes doctos saltem reddere, de pietate ipsos aliosque laboraturos. neque hoc est fatis. sed habent in ipsa sua doctrina, fidem, uti ipsi eam sibi formant, finguntque in negotio salutis omne punctum ferre, vitæ sanctimonia superficialiter saltem opus esse in signum gratitudinis, & inchoative, cum inter impossibilia sit habendum præcepta Dei servare. Unde mirum non est, tantam ubique corruptionem morum regnare, atque omnes ordines vivere incredibili securitate, quando contentio de frivolis opinionibus & credendum necessitate primo loco est, puritas animi inter secundas curas refertur, qua disciplina jam sunt omnia Pseudoprophetarum plena, quos Christus non ex doctrina sua, sed ex fru-

ctibus & operibus nobis cognoscendos atque distinguendos proposuit. Nugæ profecto sunt & artes veterariæ, excusandis suis vitiis, atque consulendo Cleri honori inventa, dum perhibent, de fructibus doctrinæ loqui Christum, non de fructibus vitæ, quo improbo effugio dici nihil poterit à mente & scopo Christi alienius; imo nihil quo proposita cognoscenda signa incerta magis & dubia fiant. Neque enim hæc gentium Doctor eruditus & sapientibus ad cavendum sibi proponit, sed simplicioribus ad hoc ipsum, ut falsos à veris Prophetis distinguere possint. Quæso enim inter tot difficiles & impeditas quæstiones, inter hæc ægmina certaminum & futiles subtilitates, ubi partes inter se pro sententia quisque sua velut pro aris & focis pugnant, seque invicem probrosi nominibus proscindunt, & odio plusquam Vatiniano prosequuntur, quis verum à falso nosse poterit, ut de genere Prophetarum judicium ferat, accedentibus ante omnia præjudiciis, quæ ab incunabulis cum doctrina nostræ civitatis imbibimus, & quo se liberare eo minus est in potestate nostra, quando illi ipsi Prophetæ omnem lapidem movent, ut quisque suos discipulos contineat in officio, ne sibi examen doctrinæ sumant. Enim vero impuritas morum & vitia facile in oculis omnium incurrant, neque quisquam est tam obtegens sui & vigil hypocrita, quin brevi seipsum prodatur, & quid valeat, declarat, si cum ipso paulo attentior fueris versatus.

tus. avaritia, gula, ira, superbia, luxuries & cetera ita comparata sunt, ut quibus hominibus dominantur, premi se longo tempore non finant; sed ut reliqua occultent simulatione, certe impatientia, contemptus & cupido vindicandi adeo hunc ordinem obsedit, ut cohibere se nequeant, quin laxent suis affectibus si ena, & producant suae indolis fructus. a spinis non colliguntur uvæ, nec ficus à carduis. Bona arbor non fert malos fructus nec bonos mala. Uti fructus utriusque generis, non ex foliis arborum, vel earum externa specie, sed ex ipsa natura atque interna habitudine producantur, signaque sunt, quid de arbore ipsa sit nobis sentiendum; ita nota, quæ malus Propheta a bono dignoscitur, non est diversitas cujusque doctrinæ, cum etiam Propheta falsus vera docere possit; sed qualitas operum utriusque, quæ decipere nequeunt, utcumque aliquantulum possint latere: ideoque *cavendum* præcipit Christus, quod attentionem & examen indicat, veluti qui in specula sunt positi, in omnes partes prospiciunt, neque remittere custodiam debent, etiamsi non una statim alteraque die hostis se conspiciendum præbeat. Absurdus excogitari nihil certe potest, quam quod nonnulli objiciant, Prophetam à moribus & vita æstimatum, si malus sit, non esse falsum Prophetam, sed improbum, cum nihilominus vera docere possit. Falsus enim an quis sit Propheta, an verus, non à conditione do-

ctrinæ cujusque dignoscitur, sed ab eo, à quo est missus. Res hic eodem modo se habet, ac in Legatis; Nam falsus etiam Legatus est, qui mentitur dominum, à quo missus non fuit, quamvis omnia secundum ejus Voluntatem egisset. Finge tibi à Principe mitti Legatum ad aliquam civitatem: Hunc vero in itinere ab insidiatoribus occidi, aliumque accepto mandato & commentariis, quæ ille secum habebat, proficisci quo alter erat destinatus, ibique omnia ad mandatorum formulam agere: num ideo hunc falsum Legatum non dicemus? imo falsum puro, non impium. impius prædo & latro fuit, dum verum Legatum occidit. Falsus, dum illius personam induit, seque pro Legato gerit, etsi omnia illi ex voto successerint. Quemadmodum etiam est falsus tutor, qui se pro Tutore gerit, cum non sit, atque etiam sciat se non esse. Quandoquidem igitur cum impiis Prophetis Deo nullum sit commercium, neque Spiritus Sanctus cor impurum & vitios domitum regere velit, atque adeo talis Propheta à Deo non sit missus, quem abnegat potius, fugit & execratur: imo quem negat, se unquam novisse, Nemo autem se verum Prophetam gerere possit, nisi quem Deus mittit, & cui Spiritus Sanctus pro commentario est, seu *instruclione*, uti hodie appellamus. quidni talem non modo *impium*, verum etiam magis & rectius *falsum* Prophetam vocabimus? cum turpitudine vitæ saltem ad ea pertineat, quæ ut homo

homo facit; mentitum vero officium proprie spectet ad Prophetam, quem se falsum gerit, cum à Domino nec missus sit, nec mandatum habeat. Qui humanis vocationibus superbiunt, nã illos se aliosque insigniter fallere oportet. Loquimur enim de Prophetis, quales Christus intellexit, & à quibus cavendum jubet. In hoc numero procul dubio erant Pharisei, Scribæ & Legisperiti, quibus vocatio non deerat, sed quos nihilominus inter falsos Prophetas referri hic videmus. & cui tandem usui monitum ut ex fructibus quemque suis cognoscamus, si vocatio humana ex falso verum facere potest? Alias non ignoramus, Humanam illam vocationem in Civitate hoc efficere, ut saltem ita vocatus inter suos Propheta verus habeatur; neque ipsi de Statu suo & officio controversia moveri possit. nego vero, huic iudicio Deum etiam teneri. quemadmodum & Patrum nostrorum & nostris temporibus Deus multos Prophetas magnos certe & veros misit, quos Civitates & ipsi illi Propheta putativi, cum obnoxios magistratus habent, continuo persecuti sunt & fugarunt. tanta differentia est, inter Ecclesiam illam externam, & Ecclesiam Dei. In hac falsis Prophetis nullus est nec locus nec honos. in illa publico etiam presidio isti gaudent omniumque pulpita fere implent, noti proh dolor, plus quam par est, ex fructibus suis, quos certe malos, imò pessimos, & quorum putredinem atque

canositatem adhuc magis perspicere-mus, nisi longum illud pallium, & amplissima manica, vel alia habitus insoliti forma vitium obtegerent, & primo statim aspectu percussis simplicioribus reverentiam imprimerent, qui haud facile suspicantes fieri posse, ut sub hac theatri & devota veste locus simulationi & impuritatis esse possit. Incipe à summo Pontifice, & perge per omnes ordines; neque etiam nostris parce & deinde judica mihi de veris atque falsis Prophetis secundum characteres à Christo nobis propositos. Nam ludibria sunt illa distinctiones inter officium hominis & ejus vitium, & quæ his similia excogitarunt palliandis suis turpitudinibus. Polluitur enim sanctissimum etiam officium, si ab impuris tractatur, plane uti Harpyæ olim solo contactu corrumpebant omnia, & conspurcabant fetore suo, quæ ista volueres pestifera involabant, dentibusque suis carpebant.

Sed fortassis inquires, quo hæc tota & tam vehemens digressio pertinet? Eo nempe, ut incipiamus sapere, & cum videmus, nullam esse externam religionem, quæ ex omni parte recte se habet, nos deposita invidia simulatibusque moderatiora consilia capiamus, atque invicem nos toleremus, memores, quæ in aliis reprehendimus, eadem domi apud nos vel graviora sepe esse, quæ alii reprehendant, cum nulla amplius toto terrarum orbe sit Ecclesia, ab omni labe pura, & ubi falsi Prophetæ juxta bonos

non indulentur, interdum etiam regnent. Quod igitur odisse, persequi & vexare juvat eos, quorum ratio vivendi in negotio religionis cum nostris ceremoniis ex omni parte non congruit, vel quos in omni credendum genere nobis non consentientes habemus? Intolerabilis est & detestanda arrogantia, ita fidere nostris opinionibus & sententiis, plerumque autoritate magis & adulto præjudicio, quam judicii firmitudine & debito examine nixis, ut confestim omnes damnemus, qui alios sibi sensus in uno alterove articulo fidei compararunt, vel ritibus nostris Ecclesiasticis se non conformant, quos ferre satius esset, uti ferimus in quocunque alio scientiæ artisve genere inter se discordes. Non eadem Medici, non Iureconsulti, non Philosophi sentiant: Cur igitur in sola Theologia liber dissensus crimen est! cui nescio quod hæreseos nomen velut consecrarunt, cum revera hæreses in quovis vitæ instituto, ubi factiones sunt, inveniantur, & in ipso Saero Codice Hæretici dicantur, non qui diversa opinantur, sed qui diversa à se opinantes ob hoc ipsum damnant, eosque cum ignominia separant, cum ex adverso, si rem probe pensitemus, nulla hæresis dignior sit condonatione & venia, quia in nullam facilius lapsus nec error invincibilior; Divina scrutari homini fere ingentium. At tamen eadem recte & probe nosse non est rationis nostræ opus, quæ turbat magis & seducit, quam docet. Spiritualia enim spiritu judi-

cantur, non ratione, & dum mysteria divina incomprehensibilia autem aliter concipi non possint, nisi per similia rerum comprehensibilem, quæ ipsa varia sunt & infinita: quid igitur irascimur, si alter rem ambobus incomprehensibilem præcipue sub eodem simili vel tertio non concipiat, quo ego, cum ille sub conceptu alius similis æque recte fortassis vel rectius etiam poterit judicare. ut proinde videri mirum nemini debeat, si quis dixerit, sæpe alia apparere & inter se pugnantia, de quibus homines aliquando digladiantur, cum interea utriusque sæpe eadem sub diversis nominibus aut conceptibus sentiant, atque adeo Andabatarum more pugnent. Est etiam cum desideratur æquitas inter contendentes, quoties unus alteri ex livore & odio nescio quos errores impingit, & vi quasi obtrudit, cum eadem ista in aliis nullo negotio toleraret, vel saltem excusaret. Inter Reformatos & Lutheranos hoc quotidie evenit. quæ non certamina & prælia excitavit controversia illa de Prædestinatione seu absoluto Decreto? Interea dum Lutherus si non duriora, at æque saltem dura atque atrociora contra Erasmus fervore disputandi in libello suo de servo arbitrio scribit atque defendit, Sebastianus Schmidius ista adeo lenit & excusat, ut si cum Reformatis, hodiernis præcipue, eadem æquitate & moderatione ageretur, neque monstrosa dogmata ingratis Reformatorum ex male sanis consequentibus pessimo exemplo cade-

adeoque illi duas partes constituant, (p) ideo de jure reformandi

cuderentur, possemus hac omni hostilitate superfedere, quæ tantos nunc clamores & tumultus ciet. Ita, quando nos Christus manducare panem jubet, quem corpus suum esse dicit, cur non his verbis, huic mandato, simplici fide acquiescimus? cur super modo manducandi, quem nos ignorare ipsi fateamur, tam acerbè litigamus? intelligant hæc illi suo ingenio: nobis necessitatem non faciant eadem sentiendi, quibus popularior explicatio placet, & naturæ dictionis convenientior. Neque enim necessaria est consequentia, quia panem ore assumimus, & dentibus conterimus, ac denique per gulam in ventrem mittimus, ideoque rem de manducatione Corporis Christi eodem modo se habere. Enim vero his duobus controversiis compositis, aut saltem relicta in iis cuique parti credendi libertate reliqua sane tanti non sunt, ut impediendæ concordia causam habeant, aut saltem mutæ tolerantia obstant. Est persecutio minime omnium res ad hominum conversionem apta: cum si indulgeamus paulatim errantibus, eosque obsequio aliquo demereamur, spes erit eos tandem meliora doctos sua sponte emendatum iri, quos indigna & mala tractatio indurat atque indociles facit. Sic enim natura nobis est comparatum in omni opinionis genere, ut quo durius habemur ab aliis propter diversas sententias, hoc ægrius illas

deponamus; quia hac ratione non videmur ab illis doceri, sed cogi & rapi ad assensum, quæ res à convictione longissime abest, quicquid illi stolidi & insolentes de pertinacia eorum, quos erroris statim convincere nequeunt, conqueri soleant. Atque hæc occasione juris reformandi sufficiant.

(p) *adeoque illi duas partes constituant*) Status Protestantes utriusque religionis pro una saltem parte habentur, quoties ipsis res est cum Catholicis. Hinc articulo V, semper fit mentio Statuum utriusque religionis, non trium Religionum. Quando vero inter ipsos Protestantes causa vertitur, & Reformati cum Lutheranis habent, quod disceptent, tum vero dicuntur duas partes constituere, sine tamen præjudicio unionis in ordine ad Catholicos, adversus quos conjunctis animis viribusque agunt, & sibi mutuo assistunt, ut socii unius religionis, quam communi nomine Evangelicam vocant. Ita cum sub initium hujus seculi Reformati in Palatinatu inferiore contra Electorem Palatinum de ereptis sibi templis & redditibus quererentur, recte & ex ordine fecere Lutherani, quod illorum causam suam etiam fecerint, consiliaque sua opemque eam in rem contulerint, nihil moti artificio Electoris, qui non modo facta trium religionum mentione hoc pacto separare a se invicem Protestantes est conatus. Verum etiam

Lutheranos multis modis melius habuit, hoc sine, ut eo facilius illos moveret, ne rationes suas à causa Reformatorum amplius haberent conjunctas. Datum igitur illis Consistorium separatum, potestas facta exercitii religionis suæ in Reformatorum templis, & insignis pars de redditibus Protestantium in usum Lutheranorum versa est; Hæc omnia ipsi Statibus Lutheranis improbantibus, qui negabant sibi placere, ut Lutheranis detur, quod à Reformatis per injuriam est ablatum. Posthæc vero cum Pontificorum iterum rerum facies & curante Rege Borussia tractatum cum Palatino de Reformatorum causa, atque his restituta templa & redditus, exceptis duabus partibus è septem, quas sibi Catholici retinebant, quinque partibus Reformatis relicta. Nihil in hoc pacto erat, quo Lutheranorum causa vel minima re laderetur. Ipsi enim intacta manebant & integra omnia, quæ illis ex Westphalica pace debebantur, cum Reformati jacturam facere debuerint insignium jurium & bonorum. Interea nihilominus illis, Reformatis inquam ex hac transactione ingens conflata est invidia, clamantibus Lutheranis in Palatinatu, se numero immensum auctos, nec sibi amplius sufficere opes ex Westphalica pace assignatus, eum & templa tam numerofo populo desint, & redditus Pastoribus sustentandis. Ceterum in eo cauti satis erant,

ne Catholicos aliquid postulerent, ex illa præda, quam à Reformatis abstulere, veriti, animum Electoris per id alienatum iri. Itaque incurrebant Reformatis, atque ab illis summa impudentia petebant, ut de relictis suis quinque partibus, quæ velut ex naufragio servavere, novam secum divisionem instituant, & quidem æquis per omnia partibus cum ne umbram quidem alicujus jaris, cur hoc repetant, allegare poterint. Nam quod de transactione Passaviensi & pace Religiosa in medium atulere, ejus certe causæ ipsos Status Lutheranos merito producit, cum rerum nostrarum vel mediocriter periti facile intelligant, in his nihil præsidii esse, quo Lutherani in Palatinatu conditionem suam meliorem facere possint. Quamvis enim tempore transactionis Passaviensis & pacis Religiosæ Lutherani in Palatinatu templis & redditibus Ecclesiasticis, quæ à Catholicis abstulere, gavisi sint, quoniam eorum Principes illi religioni addicti fuerant, id tamen possessionem subditorum non perpetuam effecit: quippe hanc rem verè æstimantibus statim apparet, dicta transactione & pace nihil subditis questum esse, sed omnia Electori & Successoribus, à quibus subditi saltem precario habuerint, ad libitum rursus auferenda, nulla illorum injuria, quam primum Principi mutare religionem placuerit. Quemadmodum igitur si posthæc Electores Palatini ad Ecclesiam Pontificiam forte redissent, ista omnia

omnia Lutheranis subditis salva Religiosa pace auferri potuissent, quod non ita multo post Princeps Neoburgicus fecerat in Palatinatu Iuniore, non ablati modo omnibus redditibus, sed exactis etiam Pastoribus Lutheranis, atque omni exercitio religionis tam publico quam privato interdicto. Ita certe quando Electores Palatini à cœti Lutheranorum ad Reformatorum sacra transiere; illis eadem libertas statuendi de factis Lutheranorum eo tempore suppetebat, quandoquidem suo jure utebantur, cujus usu nemini faciebant injuriam. Neque enim subditi fuere, quibus transactione Passaviensi, & pace Religiosa Tempora & redditus relicti, sed Principes & Status, in quorum gratiam cedere illa Catholicos oportuit. Isti quidem hæc iterum impendebant magnam partem curandis & exornandis suis sacris, sed propterea non cedebant jure suo, aut in subditos illud transferrebant, apud eos perpetuo mansurum. Princeps erat dispensator liberimus, subditi beneficii ejus fruebantur, prout quemque religionis favor commendabat. Hinc de jure, de possessione subditorum in his rebus usque ad Pacem Westphalicam altum silentium. uti omnis procuratio sacrorum ad Principem spectabat, ita penes Eundem erat, quæ Tempora cuique communitati, quas item pensiones & redditus attribuere vulerit. Si nulla esset hujus asserti alia probatio, certè unicùm hoc nobis posset satisfacere, quod ex pace

Religiosa subditis diversa religionis contra persecutionem Dominorum suorum, quoties illos ad mutanda sacra cogere volunt, non aliud fuerit præsidium quam libertas emigrationis, à qua prohiberi non debent. Quid hoc debili beneficio opus, & quidem in gratiæ locum, si exercitium suæ religionis, si Tempora, si redditus in potestate sua ipsi habuissent, idque jure suo, nec alieno arbitrio rotabili. Cavet sane Pax Westphalica aliquantulum subditis de libertate conscientiarum. Quod vero ad exercitium Religionis, ut & administrationem atque usum bonorum Ecclesiasticorum attinet, in his Pax Religiosa subditorum causa nihil mutat, quod præjudicio Statibus circa jus reformandi esse possit. nam quibus migratio ob religionem imperari potest, illis certe hæc in pace nihil erit præsidii pro libertate & commodis suæ religionis. Quod si præterea ad originem reddituum Ecclesiasticorum respicimus, res adhuc clarior sit. Nimirum ante tempora Lutheri, cum in sacris solis regnaret Clerus, neque ipsi Principes contra tam formidolosum Dominatum vel mutare audent, facile intelligitur, populo nihil esse relictum, quod is sibi arrogaret. dotare Ecclesias & opibus beare cuique sicut: quæ autem semel data sunt, illa deinde atrectare quacunque causa vel le piaculum erat quovis sacrilegio gravius. Supervenit Lutherus, docuitque Principes quid suarum sit partium in regendis Ecclesiis & censura Eccle-

E 3

siasti-

fiastica. Tum quidem Principes occupare monasteria, reformare Monachorum mores, & redditus eorum ad alias causas destinare, quæ deinde pax Religiosa rata habuit & confirmavit. Sed hîc iterum subditis nihil quæsitum, quod suum dicerent, sibi que proprium. Illi quidem, qui unam cum Principe religionem profitebantur, uti hac cura & beneficio poterant ad suorum sacrorum commoditatem, ne cogerentur novos sumtus facere; de cetero in jure & potestate habebat nihil. imo statim rursus omnia amittebant, cum Domino placuerit mutare religionem, qui hæc ipsa ad sua protinus sacra trans mittebat, nulla subditorum alia injuria vel querela, nisi quam dolor ex hac mutatione conceptus; tum periculum novæ reformationis, denique quod molestum erat prioribus commodis carere, ferebat secum, uti semper fieri solet. Itaque ut in casu nostro maneamus, facti cum Principes Electores Palatini à sacris Pontificiis ad Lutheranorum doctrinam transferre, Templis & redditibus Ecclesiasticis usi sunt suo arbitratu, pulsas Catholicos, quos hæc post pacem in primis Religiosam ferre oportuit; ita certe cum deinde à Lutheranis ad Reformatos descivere, eodem jure ista omnia illos sunt secuta, relicti Lutheranis, quorum usus subditis ad breve tempus saltem erat precarius, res ipsæ in Principis patrimonio. Neque enim ulla satis valida ratio dari potest, cur Principibus Palatinis hæc à Catho-

licis antiquis Possessoribus, & qui titulum certe ex majorum pietate & devotis donationibus habebant, auferre licuit: à Lutheranis vero subditis nullo titulo, nulla causa possessionis nisi, non liceat amplius auferre, quibus ne pax quidem Religiosa, inter solos Catholicos & Protestantes Status inita, opitulabatur. Imo quos oppugnabat potius data Statibus reformandi religionem libertate nullis legibus circumscripta, ut Lutherani, ex quo Principes Palatini Reformati facti sunt, in beneficium & gratiam imputare debuere, si quos apud se tolerarint, cum expellere omnes potuissent, tantum abest ut ex pace Religiosa cum Principibus suis de Templorum & reddituum proprietate contendendi jus vel actionem habuerint. Atque hæc à tempore pacis Religiosæ usque ad Westphalicam pacem sic duravere, quo spacio mirum non est, si quæ Lutheranis subditis sub Principibus Reformatis molesta multa & ingrata accidere. Hæc enim fata mutatio Domini in religione plerumque habet: neque est cur hoc ægris ferant Lutherani, quam cum Neoburgicus defectione ad Romanam Ecclesiam in omni sua Norica terra religionem Lutheranam funditus extirpavit, omnesque subditos suos gravi edicto patria expulit, qui imitari Principem suum eodem transfugio noluere. De his jam nemo Lutheranorum queritur, nemo ex pace Religiosa vel transactione Passavienti Templis & redditus à Catholicis

tholicis repetit. Omnis invidia in Reformatos derivatur, Hi soli arguuntur rerum per vim ablatarum: soli acculantur injuriarum & rapacitatis; in hos solos scribuntur ingentia volumina, publicantur & disperguntur per omnem Europam libelli supplices, pleni mordacitatis, virulentie, & calumniarum: Denique in hos solos literis circulatoriis, impudenda hypocriti scriptis concitantur Principes Christiani, & tantum non ad arma vocantur contra Reformatos in Palatinatu induenda, tanquam Hi Lutheranis subditis per summum nefas sua rapuissent. O falsum Zelum, & diros clamores, quos sola habendi aliena cupido tollit, simulata Dei causa satis male tecta, qua ceca agendi ratione illos sibi ipsos maxime nocere constat; quod jam videbimus.

Cum per Westphalicam pacem restitutio Electoris Palatini fieret, quæ actio magna Tractatum pars fuerat, restituti sunt non modo Electores & Principes Palatini, sed & subditi eorum in certum Statum, quo ante motus illos fuere. De Principibus jam nihil attinet dicere. Inter subditos distinctio facta est. Cum enim semel placuisset totum Palatinatum inferiorem Electori Carolo Ludovico eo statu in Ecclesiasticis & politicis restituere, quo ante motus Bohemicos à Patre ejus Friderico V. possessus fuerat, ideoque primo Catholicis mirandum iterum fuit, qui per bella civilia regionem omnem occupaverant.

Manere igitur soli quidem Protestantes, sed diversa paulisper conditione, & aliqua inter Lutheranos & Reformatos differentia. Illi art. IV. §. 6. restituti sunt cum Principe suo in omnia Ecclesiastica & secularia bona, quibus ante motus Bohemicos sunt gavisi: & quidem in specie §. 13. ut fruantur *Amnestia generali supra descripta, pari cum ceteris in ea comprehensis jure, & singulariter transactione in puncto gravaminum plenissime.* His, Lutheranis, qui §. 19. nomine *Augustanae Confessionis Consortium* à superioribus i. e. Reformatis, distinguuntur, servatur Status ratione templorum anni 1624. & de cetero eis liberum Religionis exercitium tam publicum quam privatum conceditur, ubicunque & quotiescunque voluerint aut desiderarint, quod tamen ita intelligendum, ut suis sumptibus habeant, sine Reformatorum onere. Atque hoc Statu res utrinque mansere post pacem executam per dimidium seculum. Nam Reformati Electores ad hanc legem omnia statim domi circa religionem dispensabant, quin primus etiam Successor Catholicus Philippus Wilhelmus ad eandem regulam res administrabat, paucissimis exceptis, quæ tolerari aut dissimulari facile poterant. At Elector Iohannes Wilhelmus hic ingentem mutationem orsus est, non modo instituta ubique fere locorum religione Catholica, verum etiam templis & redditibus Reformatorum in usum Catholicorum arreptis & occupatis. Excitavit igitur

hæc

hæc res ut par erat omne Protestantium Nomen, qui in Comitibus consilia contulere sistendo huic torrenti, qui toto Palatinatu omnia jam inundabat, mergebatque Ecclesiæ Evangelicæ fortunâs. Hinc literis cum Electore libere expostulatum, & cum responsa e jus non satisfacerent, missa etiam Legatio curante tum Electore Brandenburgico, nunc Borussia Rege. Hic Elector Palatinus unitas corporis Protestantium vires veritus sic destinata sua feliciter successura sperabat, si inter eos dissidia serere possêt, aliquo commodorum respectu. Itaque ad Lutheranos fovendos demerendosque adjecit animum qui minori in Palatinatu numero facilius poterant fatiari ex Reformatorum manubiis, quarum maxima pars Catholicis servabatur. Sed hoc Consilium eventu caruit, Lutheranis Statibus in conjunctione cum Reformatis firmis, & momentibus ipsos Lutheranos in Palatinatu, ne spe & desiderio præsentis alicujus Lucelli cum injuria & damno Reformatorum conditionem suam vellent meliorem facere, illis subactis haud duraturam: qua admonitione cum unus alterve ex ordine Ecclesiastico ibi non moveretur, sed Sirenum cantibus nihilominus præberet aures, publico decreto testati etiam sunt, quantopere sibi hæc res displiceret. In hac confusione res mansere usque ad annum 1705. quo Regi Borussia oblata occasio est, super Reformatorum causâ & Statu cum Electore transigendi. Erat au-

tem summa illius transactionis, ut omnia templa & bona Ecclesiastica Reformatorum in septem partes æquales dividerentur, ex quibus duas Catholicis ferrent, quinque aliæ Reformatis relinquerentur. Excepta adhuc fuit sub Clausula Rysvicensis colore Præfectura Gernersheimensis, qua Catholicis soli tamdiu fruerebantur, donec constaret, quid de illa futura pace fiet. Quod ad Lutheranos pertinet, illis servata omnia & illibata, quorum ex pace Westphalica petitio esse potuit. ut hac ratione ne obulum quidem perdidissent, cum Reformatos oportuerit jacturam facere duarum partium ex septem. Neque ista clam Lutheranis facta, sed inter tractandum sincera fide cum illis communicata omnia, petitumque ut si quid præterea haberent quod desiderarent, id Regi Borussia curarent in tempore exponi. Tandem nullo accepto responso mense Novembri dicti anni 1705. absolutum est negotium & utriusque ratihabutum. Vix autem ista innotuere, cum ingentes clamores tolluntur, & magni questus ubique fiunt de injuria hac conventionem Lutheranis illata, cum responderetur, ostenderent vel casam vel turgurium, quod eis hoc pacto adimeretur: indicarent obulum, qui illis ita periret. Reformatos de suo transegressis: Lutheranorum res omnes in salvo esse; replicatum fuit, sibi templis Reformatorum jam esse exequendum, quæ ab quatuor vel summum quinque annis Electoris Palatini gratia cum

cum Reformatis communia habuissent. carendum etiam sibi multis redditibus fore, quos Idem Elector ex Reformatorum facultatibus ad suos usus destinaverat. Cum porro quaeretur, quodnam id jus esset, quæ æquitas, ex Reformatorum bonis sibi satisfieri vellet, & quid rei Lutheranis in facultatibus aliorum, denuo responsum, se interea magno numero auctos supra quadraginta millia capitum exerevissent, quibus in sacris recte instituendis non sufficiat amplius exiguus ille Pastorum numerus, qui ante hæc tempora fuerat: ideoque cum ipsis majore copia sit opus, nec habeant unde omnes sustententur, æquam esse ut sibi Reformati ex eo, quo ipsi abundant, succurrant, & minimum ea non repetant vel auferrant, quibus beneficio Electoris jam fruantur. Hic testabantur Reformati, se Lutheranis ex animo bene cupere, omniaque facturos, quæ à se fieri possint, sine luculento Ecclesiarum suarum damno & incommodo: sed de redditibus jactare nihil posse, qui ad suas necessitates sibi non suppetant, postquam Catholicis opimam eorum partem projicere oportuit, ut salvarent reliqua. Ideoque huic jacturæ faciendæ & subveniendæ inopie se ubique fere in terris Reformatorum stipem quotannis colligere cogi, facilem esse conjecturam, si Lutheranis tanto numero in Palatinatu sint, quanto Reformati esse debeant, & quibus sumptibus opus sit ad omnes necessitates subministrandas. *Esse sibi*

Senatum Ecclesiasticum: esse qui rationes administrant, esse trecentos & ultra verbi ministros, neque hos ad usum Ecclesiarum sufficere, esse templa, quæ partim facta tecta servanda, partim restituenda, partim vero à ruderibus denuo extruenda sint; rogare iam omnes æquos rerum æstimatores, quo jure quæve ratione tanta apud se indigentia possint, ut quibus sui vitam vix tolerent, ea in usus aliorum patiantur erogare? in primis gratia illorum, qui contra Reformatos & in eorum perniciem cum Catholicis consilia conferre non dubitarunt, & apud quos si stitisset, jam illi toto Palatinatu forte exterminati forent. Quod si sacra Lutheranorum hoc tempore illis opibus, quibus ex Westphalica pace gaudent, pro necessitate satis nequeant sustentari, non esse quod à Reformatis petatur; ipsis videndum esse quæ ratione huic indigentia consulant. quemadmodum etiam Reformati apud se curam relinquunt nullo ex publico subsidio. par igitur esse ut eodem jure utantur, quod in alios statuunt. Si tantum hominum in Palatinatu habeant, non difficile fore, corrogare ab illis, quod usui sit; nam multos etiam pauperes aliquid conferendo, summam facere: & cetera, quæ ex occasione hinc inde differebantur. Cum itaque Lutheranis in Palatinatu intelligerent, se hoc modo nihil proficere, neque Reformatos speciosius movere verbis, quos præterea ne dignati quidem sunt, ut ab iis aliquid gratuito

F (6)

petent.

petent, hac omni re acerbis contra illos scriptis ad Status Lutheranos derivata, ut causam eorum agerent: ad aliud consilium animum adjecere, quo sibi visi sunt omnia Reformatorum bona in Palatinatu se asserere sibi ex jure manu confertum egregio invento posse. Scilicet negabant Statum anni 1618. & 1624. inter Reformatos & Lutheranos sibi locorum jus dicere de bonorum Ecclesiasticorum atque Templorum proprietate: Illius enim anni conditionem Reformatis plus æquo esse opportunam & pinguem. Hujus vero sibi, Lutheranis, nimium gravem & adversam. cum eo tempore Catholici per arma omnia obtinuerint, ideoque sibi de alio Statu esse prospiciendum. Hic dabant Reformati optionem an suo anno decimo octavo, vel altero illo pace Westphalica pro norma ipsis posito, uti vellent. Sed neutrum placuit, cum viderent, neutrum desideriis suis satisfacere. Quid igitur faciendum erat, quid excogitandum, ut cupitis suis potirentur? Videte ingenium nescio cujus hominis caufidici, qui illos hac anxietate liberavit, nodumque solvit, quo constructi videbantur. Succurrebat nempe, tempore transactionis Passaviensis, & pacis Religiosæ Lutheranorum conditionem in Palatinatu longe fuisse meliorem, quando Electores habuere suæ religionis: itaque æquum esse dicebant, hunc sibi Statum restitui, ad cujus habitum cum Reformatis deinde contenderent. Præclarum certe & luculentum auxilium, de

quo sibi procul dubio vehementer gratulati sunt. Sed forte adversa eorum fortuna, de duobus non sibi cogitatio; primo, statum transactionis Passaviensis & Religiosæ Pacis jam nulli amplius opitulari, quam quousque pax Westphalica non repugnat: Deinde quæ duabus his legibus circa religionem sudditis indulta sunt vel quaesita, hoc uno contineri beneficio, ne cogi à Domino territorii ad mutandam religionem possint: sed ut emigrare eis liberum sit, venditis rebus vel secum ablatis. Reliqua omnia jura circa Religionem in potestate Statuum relicta, tam amplo reformandi jure, ut imperare emigrationem sudditis potuerint, qui ob diversa sacra sibi displicent, ad tolerantiam enim nullo pacto erat obligatus, nedum ut ferre eos debuerit, secum in negotio Religionis de hoc vel illo jure contendere gestientes. Quemadmodum igitur si Electores Palatini ex quo Lutheranam religionem professi sunt, deinde ad Sacra Pontificia iterum descivissent, actum certe per pacem Religiosam de Lutheranis fuisset, neque illos alia mansissent fata, quam Neuburgicos principio superioris seculi manere, quos à reformatione pax illa defendere nequivit. Ita sane, quando illi se Ecclesiæ Reformatorum addixere, relicta Lutheranorum doctrina, quid habent sudditi Lutherani, quod ad Passaviensem transactionem, ad pacem Religiosam provocent, præcipue post tantum
temporis

temporis intervallum, & cum interea Westphalica pax multa in superiori Religiosa mutarit? imputabunt hoc potius fortune suae, quod tolerati fuissent, quae conscientiae relictæ fuerint. sed legem Principi velle dicere, ne suo sed alieno arbitrato, de religione & iis, quae illuc pertinent, statuatur, id vero insignis impudentiae & temeritatis est signum, quoties lex non obstat. Imo quid impudentiam dicam: Sicuti impudentiae assidius fere est comes imprudentia, ita in hanc etiam mira cœcitate lapsos esse illos hodie in Palatinatu Lutheranos, quis negare audeat? Quid enim est esse imprudentem, si hoc non est, renunciare legi per Pacem Westphalicam suo bono latae, & appellare Religiosam pacem, in qua subditis nullum praesidium. Ita cum causam suam ex hac protinus perdunt, quod minimum est malum, illi vero, paci inquam Westphalicae, repudium mittunt, quis non advertit ipsos se maximis periculis & calumniis insidiantium futuro tempore exponere. A Reformatis quidem quod valde metuant, nihil est. Sed meminisse debent sub Catholico Principe se nunc vivere, qui non facile occasione negliget nocendi Protestantibus, si bonis modis & aliqua juris specie fieri poterit. Quod si nunc Lutherani in Palatinatu relicta pace Westphalica ad protectionem Religiosam confugiunt, in aprico est, quanto in discrimine hac ratione versentur. Dum enim hac renuntiatione amit-

tunt, quae eis ex tabulis pacis Westphalicae art. 4. §. 19. competunt jura & beneficia: omne auxilium, quod in Pace Religiosa quarunt, hoc erit, ut conscientia libera, & salvis bonis, quae propria quisque habet, emigrare alio possint, quod o habitum eis est. cetera relinquenda sunt. ita dum Templum aliorum, dum scholas & redditus captant, de suis periclitantur. Nec proderit exceptio, se ad Pacis Religiosae fidem confugere, quando saltem sibi cum Reformatis res est: adversus Catholicos Westphalica usus. Primo enim Pax Religiosa, quanta quanta est, inter Catholicos & Protestantes tota vertitur: de controversiis Protestantium inter se ne verbum quidem. Deinde valde vereor, ut Catholici sibi hae distinctione satisfieri patiantur, qui vix ferent hanc Lutheranorum defultoriam astutiam, ut pax Westphalica sibi solis obstat, cui illi odio Reformatorum renunciavere. Denique manifestum est, quae Pace Westphalica art. 4. §. 19. Lutheranorum causa facta sunt, metu Reformatorum ita placuisse, ne scilicet Principes Electores Palatini, qui tum, quando illis Palatinatus inferior restituebatur, Reformatae religioni erant addicti, obtentu juris reformandi nocere Lutheranis subditis possent. Constat hoc ex tota Pacis actione, Suecis praecipue auctoribus, à quibus illi Lutherani opem petebant. De damno itaque saltem vitando, non de captando lucro tunc certabatur, neque hoc un-

di inter utramque ita ita conventum est, (q) ut si aliquis Princeps

quam actum fuit, ut Reformati sua auferrentur, sed ne Lutherana certi quædam Tempia & exercitium Religionis perderent. Cui enim bono alias restitutio Reformati facta? cui fini tam exacta Templorum descriptio ad statum anni 1624. redacta, si Lutherani toto Palatinatu ex Religiosa pace jus utendi fruendique in omnibus æqua lance haberent? neque hoc etiam est dissimulandum, redditum ne quidem mentionem fieri. quid igitur his fiet, quos tamen illi inprimis appetunt, & quorum causa tantos clamores tollunt, tantam Reformati invidiam faciunt, editis in eos scriptis bile & amarulentia plenis. ut jam de falsis imputationibus & captiosis calumniis taceam, quibus ad fulciendam malam causam uti nulla eis religio, nullus pudor est, quæ tamen artes minime omnium sacrum ordinem decent. Sed de his satis, occasione verborum nostrorum, cum Protestantes duas partes constituere dicuntur, quod hoc uno exemplo nimis plus illustratur.

(q) *ideo de jure reformandi inter utramque ita conventum est.*) Quid inter Protestantes & Catholicos de jure reformandi fuerit conventum, articulo V. §. 30. & seq. satis est declaratum; jam sequitur conventio de jure reformandi inter ipsos Protestantes quatenus duas partes constituunt: ut

nam scilicet Reformati, & alteram Lutherani. Difficilis erat & impedita hujus negotii tractatio, cum ob diversarum partium studia & respectus: tum vero ob clandestina Theologorum consilia & artes. Ante omnia male habebat Lutheranos, cum viderent Electori Brandenburgico multas & egregias regiones pro satisfactione cessum iri, quæ omnes in Sacris suarum essent partium. Verebantur igitur, ne illas Princeps Reformatus hoc jure turbaret in sua religione aut saltem religionem Reformatam juxta introduceret cum dispendio alterius, sumtis templis & reditibus occupatis. Igitur initio variae formulæ propositæ, ut huic metui occurrerent, quæ omnes eo tendebant, ut pro viribus in ordinem cogerent licentiam circa hanc rem. ac initio quidem tentatum, an illos plane hoc jure reformandi possent dejicere, quod tamen sibi integrum cupiebant retinere: sed hæc minus ex voto procedente per Brandenburgici & Hassi constantiam; quibus indignum est visum, & nullo modo ferendum, ut Lutherani sibi legem dicant, quam ipsi recipere recusent; eo denique descensum est, ut inter utramque partem æquis conditionibus transigeretur, ut quod uni parati justum, alteri quoque sit justum. Variatum tamen nonnihil in verbis conceptis, dum alii alias formulas in medium

ceps (r) vel alius Territorii Dominus, (s) vel alicujus Ecclesiæ
Patro-

medium proferunt, paratis Reformatis omnes acceptare, modo æquo jure fecum ageretur, testantibusque de nulla se re minus cogitare, quam de reformatione: quodsi Lutherani eandem mentem induerent, transigi è vestigio posse. Sed tenuit nihilominus res aliquandiu, ipsis Lutheranis non factis concordibus. Mitia & moderata suadere Brunsvicensis. At Saxo paulo duriora velle, nescio quo Zelo, quæ suæ religionis prærogativa. Initio Sueci hoc medium proposuere, ut quibus regionibus & locis Reformati de præsentis jam imperent, in iisdem pari cum Lutheranis jure reformandi utantur: nihil innovaturi apud eos, quos posthæc quocunque titulo adipsentur. Legatus Magdeburgicus Eiusdem rem paulo aliter complectebatur, ut scilicet Reformati iisdem quidem cum Lutheranis jurebus, quæ ex pace Religiosa derivantur, gaudere debeant, sed (1) *salvis pactis & reversibus de religione ejusque exercitio cum subditis iuris*, & (2) *ut si posthæc aliquam terram Lutheranam religione imbutam ad Principem vel Statum Reformatæ religionis, vel vice versa, devolvi contingeret, neutra pars nisi ex consensu reformationem suscipere possit.* Nec multum ab hoc diversa Lampadii sententia, qui censebat, si Provincia ubi illo tempore Reformata reli-

ligio exercebatur, ad Statum Lutheranum jure successionis vel alio titulo pervenerit, æquum esse, *ut maneret quidem stabilitum exercitium publicum, sed simul etiam liceret exercitium publicum religionis Lutheranae introducere*, id quod Altenburgici & Vindarienses paulo distinctius exposuere, scilicet, *nullam in Principatu vel regione, Lutheranam religionem addita, à Successore Reformato in publico exercitio fieri mutationem debere.* In curia vero sua illum successorem habere posse concionatorem aulicum suæ confessionis. De cetero exercitium publicum religionis illo loco nondum introducta aliter non admittendum, quam consentientibus Provincialibus Statibus. Enimvero etiam, *verso casu, in terris Reformatam religionem amplexis, Nobilibus, Civitatibus & Communitatibus Augustanae Confessionis facultatem concedi oportere, habendi concionatoris suæ religionis.* Atque hoc pacto Lutherani ubique laborabant, ut Reformatorum Statuum subditis, qui suæ Religionis sunt, optime confulerent. Tandem in hanc legem, ut hoc articulo descripta est, conventum, quam si cum superioribus formulis conferre velis, vel primo statim intuitu patebit, quid retentum ex illis, quidve rejectum fuerit.

(1) *ut si aliquis Princeps* Nomine

F 3

Prin-

Patronus (t) posthac ad alterius partis sacra transferit, (u) aut Principatum, aut ditionem (x) ubi alterius partis sacra exercitio

Principis hic omnes Status intelligo, religioni Protestantium addictos, ut Electores, Principes, Comites, Barones complectatur.

(s) *vel alius Territorii Dominus*) Quanquam Ordini Equestri, qui non sunt Status, hanc unam ob causam jus & dignitas superioritatis Territorialibus à multis Scripseribus dubium reddatur, hic tamen ego Territorium paulo laxius sumi crediderim, ut hic etiam ordo includatur, qui alias per totas fere Pacis Tabulas in negotio Religionis Statibus Imperii tantum non in omnibus est æquiparatus. nam si, quod sequitur, quicumque alius Ecclesie alicujus Patronus eadem conditione est, facile apparet, Nobilibus controversiam moveri non posse.

(t) *vel alienjus Ecclesie Patronus*) De Patronis Ecclesie in superioribus suo loco est dictum. Sed mirum hic de Patronis Ecclesiarum circa usum juris reformandi aliquid statui, cum certum sit, jus reformandi talibus Patronis non competere; *vide art. 5. §. 44.* & quæ ad illum locum dicta sunt.

(u) *posthac ad alterius partis sacra transferit*) Hoc loco duo proponuntur casus. unus mutatio religionis, cum quis à Reformatis sacris ad Lutherana, vel ab his ad illa transir: cujus rei exempla de Statibus, an multa habeamus dubito.

Nam in qua unusquisque Ecclesia ab unguiculis est educatus, atque suæ sectæ amorem velut cum lacte materno imbibit, de ea mutanda fortibus præjudiciis irretitus, non facile ex ductu conscientie cogitat, antequam respectu quorundam commodorum incipiat paulo attentior esse, & fidem illis habere, qui tam egregiis argumentis nos oppugnant. Hæc Pontificiorum sunt arma, quibus nos debellari patimur, cum divitiæ & opes hujus mundi nobis ostenduntur. Sed in primis splendida illa & opima sacerdotia esca in hamo aureo sunt, quo nunc se homines eadem facilitate capi patiuntur, ac Lucianus quondam Philosophos suos de muro piscatus est. Apud nos tenuia omnia & egestate fordida. Vix Principes familia quisque suæ ob angustas domi res cum aliqua dignitate alende sufficiunt, ne dum ut alios honorum opumque ostentatu allicere possint, quæ una res profecto facit, cur Pontificii tanto successu nostris insidiantur, nos è contra nihil habeamus, quo eis salivam movere liceat.

(x) *aut Principatum aut ditionem*) Alter casus, cum Princeps regionem vel terras quocumque titulo acquirat, ubi sacra alterius partis vigent.

(y) *ubi alterius partis sacra exercitio*

citio publico de præfenti vigent, (y) seu jure fuccessionis, (z) seu vigore præfentis Tractatus Pacis, (a) aliove quocunque titulo nactus fuerit, (b) aut recuperârît, (c) ipsi quidem concionatores Aulicos suæ Confessionis (d) citra subditorum onus

citio publico de præfenti vigent) Nam si sacra publica ibi vigerent, quibus ipse novus acquirens jam est addictus, eadem sic etiam manere debere rationi & paci est consentaneum. Requiritur autem, ut sacra alterius partis ibi vigeant (1) *publico exercitio*; & (2) *de præfenti*. Quid sit exercitium publicum jam alio loco est expositum. *de præfenti* autem hoc sibi vult, ac si dictum esset, tempore factæ pacis, ex quo liquet, terminum anni 1624. non esse positum controversiis terminandis, quæ super exercitio Religionis inter Reformatos & Lutheranos vertuntur. sed rem de præfenti & uti se habuit, quo conventa hæc fuere, esse æstimandam. nam in futurum nihil debetur, nisi quod Principi aut Domino territorii ex gratia largiri volupe est. Atque hoc loco excusantur se hæctenus Lutherani, atque civitates imprimis Imperiales, quoties actum cum illis de mutua tolerantia & exercitio quodam religionis apud se indulgendo, quod Reformati cives suis sumptibus sustentarent, nullo cuiusquam ex Lutheranis onere. Præbuere hac in re ante alias Civitates hæctenus se difficiles Noriberga, Francofurtum & Hamburgum, quibus ista tolerantia nulla ratione, nullo proposito

commodo persuaderi potuit, quamvis Reformati offerrent, se eadem indulgentia & obsequio cum Lutheranis apud se acturos, quo certe pacto illi longe majus compendium facerent in sua religione promovenda, quam Reformati nocent illa invidentia & repulsa.

(z) *seu jure fuccessionis*) quo etiam refero pacta confraternitatis, & quocunque alia certum in casum mortis aut familiæ deficientis inita.

(a) *seu vigore præfentis Tractatus pacis*) uti fuere, quæ in Brandenburgicum & Hassium, vel alios pro satisfactione aut in locum indemnificationis pax contulit.

(b) *aliove quocunque titulo nactus fuerit*) i. e. emtione, uti non ita pridem Elector Brandenburgicus acquisivit Comitatum Tecklenburgicum. Legato, jure pignoris, & denique alio quocunque, uti hic dicitur.

(c) *aut recuperârît*) sive armis, sive jure & actione.

(d) *Ipsi quidem Concionatores Aulicos suæ Confessionis secum atque in Residentia sua habere liceat*) Residentia vel pro domo Principis accipitur, vel pro urbe ubi Princeps domum habet. Hunc ultimum sensum hoc loco mallem, neque enim ferendum sacra Principis

aut præjudicium, secum atq; in Residentia sua habere liceat, (e) at fas ei non sit, (f) vel publicum Religionis Exercitium, (g) Leges aut Constitutiones Ecclesiasticas; *hactenus ibi receptas*, immutare, (h) vel templa, scholas, hospitalia, aut eo pertinentes redditus, pensiones, stipendia, prioribus adimere, (i) suo-

cipis sacello aliquo includi, & intra parietes arcis vel domus suæ constringi, eorum usû illi totæ reliqua urbe interdicto, si commodius ibi vacare devotioni suæ posset, modo reliqua observet & præstet, quæ sequuntur.

(e) *citra subditorum onus aut præjudicium*) Prima conditio, ut Princeps exercitium suæ religionis propriis sumptibus instituat, neque propterea subditis ullo modo sit molestus vel oneri. Quod verò de præjudicio additur, generalius est, & quæcumque videtur molestiam significare, qua subditis novæ religionis institutione incommodatur. id quod tamen ita non est intelligendum, ut præjudicium illud ex sola amulatione aut metu seductionis æstimetur, sed verum præjudicium esse debet, cum meæ libertati aut juri quæsito nocetur, vel cum alio pacto mea revera interest, ne sacra recens introducta eo modo fiant, quo Principi visum.

(f) *at fas ei non sit*) altera conditio, quæ videtur plenius explicare, quid Pacifcentes per *præjudicium* intelligere voluerent.

(g) *vel publicum Religionis exercitium*) Igitur primo cum præjudicio

subditorum foret, si Dominus publicam religionis superioris exercitium mutaret, quod alias jure reformandi fieri posset, cum terminus anni vigesimi quarti pro statu rei mansuræ positus non fuerit, quoties inter Status Protestantibus sit vertitur cum subditis.

(h) *Leges aut Constitutiones Ecclesiasticas, hactenus ibi receptas immutavit.*) Deinde non licet Domino Leges & Constitutiones Ecclesiasticas receptas mutare, quatenus illæ ante hæc tempora pro commodis alterius Religionis latæ sunt, & rationibus subditorum, illi religioni addictorum, inserviunt. Verbum autem *hactenus* iterum refero ad tempus conclusæ pacis: imo ad illud etiam tempus, quando Dominus succedit in illas terras. Nam etiam id, quod post pacem introductum est autoritate ejus Domini, qui tum imperabat, sub voce illa, *hactenus*, comprehensum arbitror.

(i) *vel templa, scholas, hospitalia, aut eo pertinentes redditus, pensiones, stipendia, prioribus adimere*) Tertium esset præjudicium, si quæ subditi templa, scholæ, hospitalia & eo pertinentes redditus, pensiones, stipendia habebant, illa eis auferrentur, & in usus alios conver-

terent-

suorumque sacrorum hominibus applicare, (k) vel juris territorialis, Episcopalis, Patronatus, aliove quocunque prætextu subditis Ministros alterius Confessionis obtrudere, (l) ullumve aliud

terentur. Nota igitur, his verbis (1) exercitium quod vocant simultaneum in templis ex. gr. Lutheranorum subditorum Principi reformato in usum illorum, qui suæ religioni sunt addicti, instituire illis invitis non licere. Neque (2) Lutheranos subditos teneri, in hospitalia sua Reformatos recipere, neque (3) scholas suas cum Reformatis ita communes habere, ut ibi etiam Reformatorum liberi secundum instituta religionis Reformatæ erudire liceat. Reditus etiam (4) & pensiones ad ista loca pertinentes Lutheranis in solidum ad usus suos relinquuntur, de quibus participare Reformatos non est concessum; & denique (5) stipendia hæctenus in Lutheranos solos erogata manent apud eos integra, nec Reformati eorum petendorum etiam jus habent, etiam si Dominus eis hac in re gratificare maxime vellet. neque hic verbum *adimere* mea sententia cavillari licebit, eo sensu, ut nisi totum auferatur, partem delibare non sit prohibitum: nam illud etiam adimi intelligitur, cujus parte privamur.

(k) *suorumque sacrorum hominibus applicare* non itaque excusatur Dominus, si dixerit, res sacris semel dicatas à se non auferri, sed usui eorum relinquui. Neque enim hoc sufficit, sed

opus præterea est, ut apud illam religionem maneat, quæ hæctenus ibi in possessione utendi fruendi fuit.

(l) *vel Juris Territorialis, Episcopatus, Patronatus, aliove quocunque prætextu subditis Ministros alterius religionis obtrudere.* Hoc minime communi licere debet: facile enim intelligitur, de altera religione actum proptinus fore, si hanc ei vim inferre liceret. Sermo enim hic saltem est de religione, quæ opinionibus & articulis credendorum constat, ubi suo quisque sensu utitur, quem non multo tempore exuunt homines, si contraria doceantur. Sicuti enim aviculæ ad fistulæ modum canere doctæ, artem brevi discunt, nisi continuo sint, qui præcipient, & eadem chorda semper oberrent: ita cum religione & hominibus, qui illam profitentur, eodem fere modo est comparatum. Obliviscuntur facile priorum institutorum, sequæ ad aliena accommodant, si veteres præcipientores cessent, & sint alii qui diversa cantant. Inprimis vero acuendis quotidie animis opus est, ut controversias pro concione audiant, quanto maximo impetu & calore fieri potest, agitas: ut videant concionatores suos pulpita manibus frangentes & in alteram partem probris, conviciis, mendaciis quam

G (6)

con-

aliud impedimentum aut præjudicium directè vel indirectè alterius sacræ afferre: (m) ut hæc conventio eo firmiter observetur, (n) liceat hoc mutationis casu (o) ipsis communitatibus præsentare, vel quæ præsentandi jus non habent, nomi-

concitissime furentes atque debacchantes: Hoc enim est, quo somnolentos excitamus, & concipiendis odiis aptos facimus, quibus cum semel sunt imbuti, non tantum idonei sunt, ut sic incipiscitati, naso se circumduci patiantur, quo lubitum illis. Sed & ad exercendas inimicitias prompti efficiuntur, ut ad omne classicum in alios impetum faciant, & more furentium, quosvis obvios qui de tessera non respondent, sine misericordia trucidant, quoties id illis à Ducibus est imperatum. Tristia certe hujus rei edidit exempla illa tempora, cum grassante olim inquisitione Pontificia per omnes fere occiduas orbis partes Hæretici ad rogum aliaque indigna supplicia raperentur; vexillum tollente Dominico, Monacho illo truculento & sanguinis avido, qui seditiosis concionibus populum ad arma vocavit, signatum etiam sacra cruce, ut homines specie aliqua devotionis eo libentius sensum humanitatis exuerent, suisque se libidinibus & sævitia præberent ministros, aut si mavis carnifices. Plurima sic urbes, præcipue in Gallia Narbonnensi expugnata & direpta, infinita hominum multitudo occisa, vel igne cremata, nec potentioribus parvitum. Tholosani Comites, Pater & Filius, genere

dignitate & opibus illo ævo conspicui, hæc peste absunt sunt: ut de aliis taceamus, quorum fata novissime apud Limborgium libro de Historia Inquisitionis legi possunt. Quæ hæc fini jam à nobis saltem allegantur, non ut Latronum istorum Prædonumque facta probem, sed saltem ut ostendam, quod si illi sua maxime referre putarunt, quod summa scelera, cedes, latrocinia, incendia se sic dictis hæreticis liberare, à quibus suis rebus summe metuebant: quanto æquius sit, unamquamque sectam, quam tolerare debemus aut volumus, suis sensibus relinquere, neque ullum illi impedimentum creare in iis, quæ ad suorum conservationem necessaria sunt: inter quæ hæc præcipue est cautio, ne subditis Ministri alterius religionis obtrudantur.

(m) *ullumve aliud Impedimentum aut præjudicium directè vel indirectè alterius sacræ afferre*) hæc verba satis clara sunt, neque tam interpretatione opus habent, quam debita applicatione existente casu.

(n) *Et ut hæc conventio eo firmiter observetur,*) Conventionem, intellige de non obtrudendis Ministris alterius confessionis. Huic enim metui præcipue consulunt, quæ sequuntur.

(o) *liceat hoc mutationis casu.*) Mutatione

nominare (p) idoneos Scholarum & Ecclesiarum Ministros (q) à publico loci Consistorio & Ministerio, si ejusdem, cum presentantibus vel nominantibus Communitatibus sunt religionis, (r) vel hoc deficiente, eo loco, quem
ipſæ

Mutationem puta, cum aliquis Princeps vel Territorii Dominus ad alterius partis sacra transit aut ditionem nactus fuerit, ubi alterius partis sacra vigent. Uti supra est expositum. Quamvis alium mutationis casum nollem excludere, quin mallet potius comprehendere, quando nimirum ipsi ministri mutantur, sive morte, translatione, abdicatione remotione, seu alia quacunque de causa. Ad hos enim casus quadrant præcipue quæ sequuntur.

(p) *ipsis communitatibus presentare, vel quæ presentandi jus non habent, nominare* Presentare dicuntur proprie, qui jus Patronatus habent. Nominare vero, qui jure presentandi destituuntur. Quamvis igitur Dominus loci, qui alterius est religionis, forte in jus Patronatus successerit, quod Deceſſor ejusdem cum subditis religionis sive jure sive consuetudine exercebat, non videtur illi integrum esse, eodem modo & libertate jure isto uti posse; sed nominabunt potius communitates idoneos Ministros, quos deinde Dominus confirmare debet.

(q) *idoneos Scholarum & Ecclesiarum Ministros* qui nominare idoneos potest, apud illum etiam judicium de habilitate esse debet; quo tamen subditos discrete & temperanter uti oportet,

ne Domino molestiam per id faciant, aut seditiosus concionator in Republica sit timendus. Hoc enim casu poterit sane Dominus monere subditos, ut circumspecte & prudenter agant, aliumque sibi nomen magis gratum, & à quo nihil periculi vel turbarum sit pertimescendum. Nam ab hominum hujus ordinis ingeniis, prout pacifica sunt, aut turbulenta, dependet ex magna parte tranquillitas civitatis. & si ambitiosi illi atque inquieti in civitate, quæ unius est religionis, excitare motus & seditiones possunt, quod non ita pridem Hamburgi experti fuimus, dum hanc urbem in summum discrimen inquieti & ambitiosi id genus homines turbulentis suis concionibus deduxerant, populo adversus Magistratum concitato, & tantum non ad arma vocato; Quid illos non ad plebem facere & patrare posse credideris, ubi Dominus est alterius a subditis religionis, quando hi Demagogam Duces habent, cui aures prebent concipiendis in Principem odiis, obvia semper occasione ex calumnia religionis, & quoties Dei causa hominum affectibus præterditur,

(r) *à publico loci Consistorio vel Ministerio, si ejusdem cum presentantibus vel nominantibus communitatibus sunt*
G 2
religi.

ipsæ communitates elegerint, examinandos & ordinandos, (s) atque à Principe vel Domino postea sine recufatione confirmandos. (t)

§. 2.

religionis) Præsentati vel nominati examine & ordinatione opus habent: illud fit in Consistoriis: hoc à sacro ordine, quem Ministerium appellant. Itaque si est aliquod in loco Consistorium, vel Ministerium, ubi actus isti peragi possunt, coram his res expedienda est.

(s) *vel hoc deficiente, eo loco, quem ipsæ communitates elegerint, examinandos & ordinandos*) Sin vero nihil horum est in loco Communitates præsentantes vel nominantes alio libere se conferunt, quo ipsis visum, ita ut Dominus in electione nullam creare impedimentum, aut dare legem possit.

(t) *atque à Principe vel Domino postea sine recufatione confirmandos*) Nisi scilicet graves & iustas contra præsentati vel nominati personam exceptiones habeat, quæ tamen vitam potius & mores, vel ingenium recusandi, quam doctrinam spectare debent, quoniam de hoc iudicare est Consistoriorum in examine instituto.

De cetero, cum hæc dispositio pacis de iure reformandi inter partes Protestantium saltem ad illum casum pertinere videatur, cum aliquis Princeps vel alius Territorii Dominus posthac ad alterius partis sacra transferit, aut Principatum aut diuionem, ubi alterius partis

sacra exercitio publico de præsentati vident, seu iure Successionis, seu vigore Tractatus Pacis, aliove quocunque titulo nactus fuerit, aut recuperarit: quæsitum est, quid de illo Domino dicendum, qui iam à longo ante Pacem Westphalicam tempore aliam religionem à religione subditorum professus fuerat, cum interea publicum subditorum exercitium in illo loco viginisset? an scilicet ille iure reformandi contra subditos sic uti porro possit, quemadmodum id ei ante pacem iure territoriali licuit. Exemplum in Marchia Brandenburgica habemus, ubi Elector principio superioris seculi reformatis sacris accesserat, omnifere regione in doctrina Lutherana, uti tum libris Symbolicis comprehensa erat, permanente. Tractavit hunc casum etiam Thomastus in scripto illo suo de Iure Principum Evangelicorum circa controversias Theologicas, quod Germanica lingua sub titulo, *Das Recht Evangelischer Fürsten in Theologischen Streitigkeiten* &c. ante decem & quod excurrit annos, edidit, posit. 19. §. 2. p. 206. sed cum Vir ille summus de hac questione egerit, non tam ex eo, quid Pax Westphalica de illa sive hoc nostro articulo, sive alibi statuatur, quam ex fundamentis religionis Protestantium, quibus tolerantiam benignam utriusque

que religionis, non vero jus reformandi inter se ipsos convenire putat, ideoque hic paucis dispendium erit, quantum casu supra posito Domino Territorii circa reformationem liceat? Possunt enim multa tum inter Pacifcentes convenita esse, quæ fundamentis unius vel alterius partium religionis, non satis undique respondent. Uti enim fundamentis Status Cleri Catholici nihil magis adversum est & inimicum, quam se jure reformandi abdicare, sive ex toto sive pro parte, & libertatem facere apud se exercitii alterius religionis, & nihilominus Catholicos in id ipsum ex habitu certi temporis vel anni consentire oportuit, pacis studio: ita fieri facile potuit, ut Protestantes etiam non omnia sollicitè exegerint ad Principia vel fundamenta suæ quisque religionis, inprimis cum forte inter eos non satis constiterit, neque forte adhuc constet, jus reformandi, an magis tolerantia dissentientium, in fundamentis illis habeat fundamentum: non nego, ex natura & vero genio religionis Protestantium. Autorem hanc controversiam incomparabili plane prudentia & perspicuitate tractare, ut nemo habeat quod contradicere ipsius rei veritate perspecta. Sed non omnes capere verbum hoc, vel ex eo patet, quod præsentis etiam tempore, ubi tamen odia partium multum deferbuere, laboratum frustra hæctenus apud quasdam Civitates fuerit, ut mutua tolerantia inter Protestantes statuatur, & Lutherani Reformatis, atque Hi vicissim illis exer-

citium suæ cuique religionis, propriis sumptibus habendum, illis locis concedant, ubi familias numero minimum viginti degere & habitare contingit. Faciles quidem hic erant Reformati: imo autores tam salubris consilii ad pacem saltem externam Ecclesiæ. Sed reclamare hucusque Lutherani, Civitates inprimis, & inter illas Francofurtum, Noriberga, Hamburgum, qui stolidæ ferocia nolunt Reformatis locum dare intra mœnia sua, ubi preces faciant, Psalmosque canant suo more. Ideo cum ex hoc fundamento seu principio, quod mutua tolerantiam vocamus, cum plerisque diversarum Sectarum profici nihil possit, recte quæritur, quodnam sibi præsidium alter contra alterum ex formula Pacis Westphalici circumdare possit? id est, quo se jure subditi diversæ religionis contra jus reformandi Dominorum suorum tueantur, hoc posito utrosque esse religioni Protestantium addictos. Hic primò notandum, omnia quæ olim circa negotium Reformationis Catholicis & Lutheranis jure vel factò licuere, illa Statibus Reformatis nulla ratione potuisse denegari. Quam ob rem cum Pace Religiosa subditis aliud præsidium contra Dominorum jus reformandi relictum non fuerit, quam ut emigrare libere possint, si mutare religionem nolint, quæ re ipsis saltem contra inquisitionem Pontificiam cautum est, quæ omnes ad abjurandum diversam religionem cogere solet, apparet sane à tem-

pore hujus Pacis Religioſæ uſq; ad Pacem Weſtphalicam Principem vel Statum alium, Reformatæ Religionis addictum, eodem quo Catholicus & Lutheranus jure uſus eſt, ſubditis ſuis non tantum Romanis ſacris, ſed & Lutheranis deditis potuiſſe migrationem imperare, atque hoc modo reformare Religionem, id quod Palatinum Electorem, ex quo Lutheranis valedixit, feciſſe extra controverſiam eſt: Nec certe in dubium vocari poteſt, quin Brandenburgico Electori jure idem ſtatueri licuiſſet, niſi viſum ei fuiſſet, hac in re moderatiora conſilia ſequi, & ſacra Lutheranæ tolerare, dato per id ipſum ingenti ſpecimine æquitatis ſuæ & temperantiæ, quamvis ſæpe laceſſitus eſſet virulentis ſcriptis & concionibus Lutheranorum, etiam in ſuis terris viventium, qui non contenti hoc Principis beneficio Reformatæ ſacra omnibus probris & calumniis proſcindebant: Veluti ipſi, non Principi, jus arbitrandi de religionibus tolerandis competeret. Atque hoc jure uſi ſunt Status omnium trium Religionum ſine diſtinctione uſque ad Weſtphalicam pacem. Igitur cum negotium hujus pacis componenda Osnabrugæ & Monaſterii ſerveret, inter alia actum etiam fuit non modo de Reformatis hac pace comprehendendis, ut ſcilicet omnium ejus beneficiorum participes fierent, verum etiam de legitimo reformandi in ſubditos Lutheranos jure, quo Status Lutheranæ illos omnino exutos maluiffent, cum ipſi

illud ſibi integrum in ſubditos Reformatos relinqui vellent. Sed præclare & conſtanter obnitentibus Brandenburgico atque Palatino Electoribus, nec non Principe Caſtellano, qui proſuſ recuſabant deterioris hac in parte conditionis cum Lutheranis Statibus haberi, remiſſum tandem eſt de ſubditis Lutheranis, quibus jam ante pacem illi Principes imperabant, & ſaltem poſtulatam, ut futuris temporibus ſecuritaſſ Lutheranorum proſpiceretur, cum certum jam eſſet, Brandenburgico pro ſatiſfactione multas & inſignes regiones, ubi publicum Lutheranæ religionis exercitium vigebat, ceſſum, ac etiam Palatino inferiorem Palatinatum reſtitutum iri, in quo ſimiliter Lutheranæ per vices bellorum, & ope Suecorum aliquem ſuæ Religionis cultum publicum inſtituere, Cæſareis diſſimulantibus, ut Saxoni aliquantulum adularentur, quem poſt Pacem Pragenſem valde ſuſpiciebant colebantque ex metu, ne iterum forte mutaret, & ſe Suecis conjungeret. Sed ratum atque obfirmatum manebat Reformatis Statibus, Brandenburgico inprimis, nullo pacto ſe commiſſuros, ut vel minimo in re circa jus reformandi Lutheranæ ante ſe compendium facerent, aut libertate majore uterentur, teſtante Brandenburgico, malle ſe, ut potius tota hac actio de jure reformandi inter Lutheranos & Reformatos ſilentio transmittetur, quam ut hoc modo conditio Lutheranorum melior fieri poſſet. Itaque

quæ tandem sic transigendum fuit, uti hoc nostro articulo septimo continetur, æquo partium utrinque jure, cum sub communi Protestantium nomine, quod uni tribuitur, id alteri etiam ex æqua lance tributum concessumque intelligatur. Iam si quæstio est, quid Princeps Reformatus vel Lutheranus jure reformandi possit in subditos suos, ille Lutheranos, hic Reformatos, & num, quæ hoc loco in futuros casus statuuntur, extendenda etiam sint ad præsentia vel præterita, ut Thomasio visum, Duo præcipue consideranda atque expendenda erunt, antequam iudicium feramus. unum est, ut constet quale sit Statuum jus reformandi in commune, cuiuscunq; etiam Religionis ex tribus illis toleratis fuerint, & in quos subditos illi hoc uti velint? & alterum, quid liceat Principi Reformato in subditos Lutheranos, vel Lutheranos in Reformatos: De primo art. 5. §. 30. in genere est conventum, *Statibus immediatis cum jura territorii & superioritatis ex communi per totum Imperium hæcenus usitata præxi jus reformandi exercitium religionis competere; nullique Status immediato jus, quod ipsi ratione territorii & superioritatis in negotio Religionis competit, impediri oportere:* Hæc generalis est regula, quæ omnes Status immediatos complectitur, & quam Status etiam Reformatos suam facere atque ad illam provocare recte posse, nemo forsan in dubium vocabit. Iam vero, cum plerumque fiat

ut Catholici Status in subditos Protestantes; vel vice versa Status Protestantes in subditos Catholicos jus reformandi exerceant, quid hoc casu sit juris, in eodem illo articulo quinto à §vo 31. per multos sequentes magna accuratione traditum est. Quandoquidem vero etiam Status Protestantes, qui unius religionis dicuntur esse, quando religioni Pontificiæ opponuntur, inter se nihilominus ob diversas aliquas opiniones circa ea, quæ credi oportet, duas partes constituent, ideoque dispiciendum etiam erit, quid conventum sit, si una pars contra alteram jure reformandi uti vellet. Hic iterum duo casus esse possunt. Unus, si Dominus reformare religionem vellet in illis provinciis vel terris, quæ ipsi jam ante pacem Westphalicam longa ætate acquisitæ atque possessæ sunt; & alter, si Reformationem vellet exercere in Principatu vel ditione à Pace facta quæsita, seu jure successionis, seu vigore Tractatus Pacis, seu alio quocunque titulo, ubi alterius partis sacra exercitio publico de presenti vigent? Primo casu, porro interest, an exerceat reformationem contra subditos alterius & diversæ religionis, cui ipse, Dominus inquam, tota sua vita, aut saltem ante pacem non fuit addictus; an vero *posthac* i. e. à pace confecta ad alterius partis sacra transierit: Quod si illud, tum suscipere hoc negotium alter non potest, quam *salvis semper cum inter se & Status Protestantes alios:*

sum

rum cum subditis suis, conventis pactis, privilegiis, reversalibus, & dispositionibus aliis, quibus de religione ejusque exercitio, & inde dependentibus, ejusque loci Statibus & subditis hucusque provisum est; salva tamen ejusque conscientia libertate, quam obrem statuum videtur, quod tamen pace eorum, qui rectius sentiunt, dictum velim, si quo loco nulla ejus generis conventa pacta, privilegia, reversales, & dispositiones similes reperiuntur, Protestantem Principem contra subditos Protestantes, sed qui diversæ sunt religionis, jure reformandi ampliore & acriore uti posse, quam si cum subdito Catholico ei res est, qui saltem præsidium aliquod in possessione & Statu anni 1624. habet, quem instar obicis aut cataractæ habet: cum subditis Protestantibus ex illo anno nullum auxilium sit paratum, exceptis tantum Lutheranis in Palatinatu inferiore, quibus speciali lege iste annus est datus, qua opus non fuisset, si hoc commune beneficium omnibus subditis ex Protestantibus esset. Fateor peregrinum hoc sonare, & durum dictum videri posse. Sed si ad legem probe attendis, vix mihi alium sensum excudes; Hoc enim pro certo habeo, jus reformandi Statuum Protestantium contra subditos suos Protestantes non judicari ex art. 5. §. 31. Hoc tamen non obstante &c. &c. neque ex eo loco cancellis circumscribi posse, cum ista Constitutio saltem definiat, qui modus sit reformandi inter Catholicos & Protestantes.

Protestantium controversiæ inter se ipsos remissæ tum fuere in alium locum, & demum hoc nostro articulo septimo determinate, ubi nulla amplius fit mentio anni illius vigesimi quarti. Interea pro solamine hoc nobis esse potest, vix casum fore ut quo loco religionem sive Reformatam sive Lutheranam Dominus cum subditis unam eandemque diu professus est, quin pacta & conventa inter illum & hos pro confirmatione illius atque perpetuitate inita sint, quibus jam stare oportet. Enimvero si POSTHÆC aliquis Princeps, vel alius Territorii Dominus ad alterius partis sacra transierit, illi omni jure reformandi interdictum est, hoc tantum dato, ut ipsi etiam pro sua commoditate Concionatores Aulicos suæ Confessionis secum atque in Residentia sua habere liceat, sed & hoc citraonus & præjudicium subditorum. Ut breviter omnia ordine complectar, mea quidem sententia quatuor casus ex mente legis nostræ sollicite distinguendi sunt. Primus est, cum Princeps vel Dominus Evangelicæ quidem, sed diversæ à subditis itidem Protestantibus religionis sacra hæc sua jam ante pacem est professus, sive in secta illa à majoribus accepta ab incunabulis institutus fuerit, sive ipse ante illam pacem ad alterius partis fidem & doctrinam transierit, cum antehac eandem cum subditis suis religionem sectatus fuisset, atque hoc casu in terris à majoribus ad se transmissis, vel ante pacem acquisitis

si nulla obtent pacta, cum jure territorii jus etiam reformandi ex art. 7. §. 30. integrum & illibatum habet, & quidem liberiore potestate, atque exercitio ampliore, quam si ipsi cum subditis Catholicis res esset, qui saltem se statu & possessione anni 1624. tueri possunt, cum ille *terminus a quo* juri reformandi positus non fuerit, quoties Principi Protestantibus hac super causa est negotium; Sed ne quis hac sententia Panicum terrorem contrahat, non crediderim, hujus casus toto Imperio exemplum extare, cum ubique fere inter Dominum & subditos ejus, quando unius ex utraque parte sunt religionis, de illa conservanda transigitur, quibus pactis etsi Dominus ita vinciri non possit, ut sibi libertas & arbitrium mutandae religionis per hæc pereat, hoc tamen valide agitur, ne subditis ex pruritu juris reformandi imperare etiam mutationem, vel alio modo eam obrem molestus esse possit. Quodsi vero contra expectationem meam nihilominus talis datur casus, ferenda res erit, & obsequendum legi, quando hoc Pacificentibus ita placuit, qui sibi imputabunt, quod aliter non statuerint, aut saltem non locuti sint apertius, cum paucis verbis omnis reformatio inter partes Protestantium in omnes casus prohiberi potuisset.

Alter casus est, quando in territorio adsunt pacta, cum subditis conventa, quibus de religione ejusque exercitio

& inde dependentibus hucusque subditis est provisum tum enim hæc semper salva manent & inviolabilia. Salva itidem manet cujusvis conscientiae libertas, ne scilicet subditi cogi ad emigrationem possint, si recusent religionem mutare, quod rursus est argumentum pro stabilienda sententia nostra in casu priori. Quid enim opus fuisset caveri de subditorum conscientiae libertate, si omni juri reformandi inter Protestantes in omnes casus & indistincte Principi esset interdictum? Præterea manent etiam salva pacta, privilegia & id genus conventiones alia, quæ Status Protestantes *inter se* iniere, quod fieri potuit multis modis, exempli gratia, cum emto territorio is, qui vendit emtori hanc legem super religione conservanda dicit: vel cum ipse Dominus ita cavet subditis, alio Statu si de jussore constituto, qui præstet fidem, si post hæc vel ipse, qui hoc promissit, vel successores ejus, sive universales sive particulares contra pacta conventa agere velint. cujus generis autem & tenoris pacta ista sint, ex inspectione singulorum judicandum est, neque enim credibile est, omnia ubique unius esse summae vel exempli, sed per alia juri reformandi magis derogari, & per alia forte minus.

Tertius est casus, si Princeps, vel alius Territorii Dominus POSTHAC ad alterius partis sacra transferit, &

Quartus denique, si idem ille POSTHAC Principatum aut ditionem, ubi
H (6) alterius

alterius partis sacra exercitio publico DE PRÆSENTI vigent, nactus fuerit aut recuperarit, siue illud fiat jure successione, seu vigore tractatus pacis, seu denique quocunque titulo. Nam his duobus casibus Dominus in usu juris reformandi sic arctatur, ut nihil ferre ei præter solum nomen relictum videatur. Quæso enim, quid Reformatori superest, in quo Zelo suo satisficiat, si nec publicum Religionis exercitium, nec Leges aut Constitutiones Ecclesiasticas, *hactenus* ibi receptas, immutare, nec Templâ, Scholas, Hospitalia, aut eorum pertinentes redditus, pensiones, stipendia prioribus adimere, suorumque sacrorum hominibus applicare, vel juris Territorialis, Episcopalis, Patronatus, aliove quocunque prætextu subditis Ministris alterius confessionis obtrudere. denique si *nulum aliud impedimentum aut præjudicium directe vel indirecte alterius sacris afferri potest.* Enimvero ut subditi sub hoc clypeo contra jus reformandi tuti sint, & secute agant, duo requiruntur. primo, ut Dominus *posthac* denique i. e. post initam Pacem Westphalicam ad alterius partis sacra transferit, aut principatum nactus fuerit. & secundo, ut in illo principatu vel territorio alterius partis sacra exercitio publico *de presenti* vigerint Illud nos admonet, huic legi non subjacere Dominum, qui *ante hac* i. e. ante Pacem, religionem mutavit, vel territorium ante hæc tempora est nactus. Hoc vero docet, quod

si in territorio illo alterius partis sacra exercitio publico non fuerint *de presenti* instituta, neque hanc licentiam subditos Principem postulare posse, si id eis concedere nolit. *de presenti* vero nihil aliud est, ac si dictum esset; tempore confectæ pacis. Hæc omnia certe ex hoc loco nostro sponte sua fluunt & deducuntur, ut proinde nimium liberales in hac lege interpretanda illi esse videantur, qui ultro quidem concedunt, hunc locum de futuris mutationibus agere, sed negant ex illa hanc consequentiam, quam à sensu contrario hactenus nostram fecimus. Certe non negaturi, si paulo saltem attentius ad illa advertissent, quæ inter ipsas Protestantium partes summa contentione atque molestia variè agitatae actaque fuere, antequam in hunc articulum consensus est. Habemus ejus rei testes publica acta, & omnium summam apud Pufendorfium in Historia Suecica & Brandenburgica: post quem etiam Pflannerum laudo, qui multa ad actionem pacis pertinentia ex Archivo Viniensi hausit. His igitur documentis & auctoribus constat, quantopere Lutherani initio repugnarent, ne Reformati omnium commodorum ex Westphalica pace aqua cum se & Catholicis lance participes fierent, & ante omnia ne jure reformandi in Lutheranos subditos eadem libertate gauderent, quos in Reformatos uti posse consentaneum duxerit. Ex adverso negabant Reformati ullo modo

feren-

ferendum esse ut in negotio religionis quacunque re deteriores aut inferiores Lutheranis habeantur, cum eadem conditione sint Status immediati, idemque jus territoriale in subditos cum ceteris obtineant, cujus insignior velut pars sit potestas circa sacra, atque adeo jus reformandi ad eum modum, quo reliqui illo uti possunt. allegabant præterea pacem Religiosam, qua ipsi pariter sint comprehensi; Denique transactionem jam erat de articulo 5. & ibi comprehenso §. 30. per quem omnibus Statibus immediatis jus reformandi exercitium Religionis asseritur, & quidem ex hoc fundamento, quod communis sit per totum Imperium hæc usitata praxis, in quo jure nemo qui est ex ordine Statuum illorum immediatorum, impediri debeat, id quod sua non minus, quam Lutheranorum causa scriptum esse affirmabant Reformati, qui præterea eo pondere argumentorum agebant, ut tæderet tandem ipsos Catholicos tricarum, à quibus sæpe ipsi monebantur Lutheranis, quod mirere, ne communem Protestantium causam intempestiva emulatione corrumpent. Ita remissum quidem à Lutheranis de prærogativa circa jus reformandi in genere; Quandoquidem vero constitutum jam fuerat, multas & insignes Provincias sacris Lutheranis deditissimas in Electorem Brandenburgicum iri pro satisfactione, ideoque his saltem à jure reformandi prospectum voluere Lutheranis, veteribus posses-

sionibus tandem sub regula generali relicti, nisi peculiaribus pactis inter Dominum & subditos aliud placuerit, quibus servandis nunc utraque pars stare tenetur. Maximum igitur negotium fuit futuris eventibus consulere, atque ut Lutheranis hoc eo facilius pervincerent, concessere tandem ut utriusque partis par & æqua sit in juris hujus exercitio sors, nec alter ulla prærogativa ante alium gaudeat. inde nulla mentio Reformatorum vel Lutheranorum; commune Protestantium nomen legitur, qui duas iterum partes constituunt, ex quibus quod uni parti circa jus reformandi justum est, alteri etiam justum esse debet: quibus positus parata est ad sententiam contrariam responsio. Dum enim ultro conceditur, hunc sibi nostri locum, qui incipit: *quoniam vero controversia &c.* agere de futuris mutationibus, qua ratione extendi lex etiam ad ea posset, quæ pacificentes sub illa lege comprehendendi noluere, mihi non constat, neque hic tritum illud Iure Consultorum admitto, unius inclusionem non esse exclusionem alterius. Nam hæc regula multas habet & varias exceptiones, atque tum imprimis ei locus esse non potest, cum in diversis negotiis alicujus partibus lex diversum statuit, sive id fiat eodem loco, sive alibi. quod in nostra causa factum esse cum ex legis verbis, tum ordine eorum, quæ conventa sunt, ac denique ex mente pacificentium, abunde, nisi fallor, probavimus.

H 2

Præterea

Præterea tantum abest à rei gestæ veritate, quod pro ratione allegatur, tenuisse scilicet pacificentes, ne circa quæstionem de novis & futuris mutationibus Dominus causetur, se tanquam tertium possessorem pactis & legibus Instrumenti pacis veteribus possessoribus dictis non teneri, ut potius omnia contrario modo se habeant. Hoc enim testantibus actis inter partes Protestantium agebatur, ut quoniam Lutheranos de jure reformandi quoad veteres possessiones concedere tandem Reformatis oportuit, illi hoc saltem obtinerent, ne illas terras eandem sortem subire necesse sit, quas Reformati posthac forte acquirant, aut si Dominus Lutheranae religioni addictus deinceps ad Reformatorem sacra transferit: Sed neque hoc ipsum ab his extorquere potuere, antequam paterentur eandem legem sibi etiam dici. Interea non dico jus reformandi inter Protestantes ipsos, quod ad veteres possessiones attingit, sine omni circumscriptione mansisse. quo enim loco inter Dominum & subditos, pacta, privilegia reverales aut dispositiones aliæ extant, quibus de religione ejusque exercitio & inde dependentibus provisum est, ea utique salva manere jubentur, obtentu juris reformandi non infringenda. Salva etiam contra hoc idem jus manet cujusque conscientia libertas. qua subditis prospectum est, ne cogi possint vel mutare religionem vel ex loco migrare. Cetera quæ sunt juris reformandi,

Domino quoad possessiones veteres relicta, & quidem indefinite absq; ad certum Statum habito respectu. Itaque etsi forte subditi anno 1624. exercitium publicum suæ, sed à Domino diversa religionis habuissent, de quo tamen inter hunc & illos nihil est pactum, neque Dominus forte alii ex Statibus receperit, rem ita mansuram, dubito hercule ego, an subditi ex illo statu anni, qui saltem fata religionum inter Catholicos & Protestantes moderatur, satis defendere se contra jus reformandi possint: Sane in pace Westphalica parum video præsidii: quam tamen meam sententiam nemini fraudi esse velim. Denique de nihilo quidem non est, quod objicitur, Protestantes, quando ipsis adversus Catholicos res fuit, unitis animis & viribus de tolerantia suæ religionis egisse. Adhuc illud concedo, eos parum sui rerumque suarum memores fuisse, si apud se & domi suæ noluisse eodem jure uti, quo ut Catholicis secum agerent, postulabant: Sed hanc æquitatem eo tempore aut non visam illis, aut certe displicuisse, rerum gestarum documenta nos docent; Quod si enim aliquis consideret, quantum operæ, laboris & tædii impensum sit, donec ad eum modum, uti hoc articulo continetur, transigi potuerit: si porro expendat, hanc ipsam conventionem nihilominus Saxoni adeo non satisfacisse, ut potius protestatione adversus illam sibi excusaretur prospiciendum, non protestantium

tium modo, sed & ipsorum Catholicorum scandalo, quid iuvat multum de eo, quod convenit vel decet, ratiocinari, ubi res ipsa de facto contraria testantur: & quid miramur, Protestantes illis temporibus rationem fugisse, cum adhuc nostris, nescio quo mentis deliquio easdem retineamus animositates, quibus effectum, ut præclarum illud & ad communem utilitatem saluberrimum consilium Regis Borussiae, ad mutæ tolerantia inter Protestantes commendationem, in hanc diem successu caruerit.

Atque hæcenus de ea questione, quando inter Protestantes Dominus territorii de una religione ad aliam transit. Sed quid si Ille Religionem Catholicam post pacem Westphalicam sectari vellet, ejurata Evangelica? cuius mutationis exempla præcipua habemus in Duce Ioanne Friderico Brunsvicensi; Duce Megapolitano Christiano Ludovico, & nuper adhuc Electore Saxonico facti mox Poloniae Rege. Vel, si Catholicus Princeps successerit Evangelico? uti Neuburgicus Palatino. Idem erit, si Catholicus Sacris Protestantium euperet initiari. Vim conscientia & Religioni subditorum hoc casu inferri non posse, extra controversiam est positum. Templâ etiam eorum, Hospitalia, Consistoria, redditus & cetera omnia integra illis & intacta relinqui debent eo prorsus Statu, quo anno 1624. ab eis sunt possessa. Quoniam vero iuxta

hunc Statum & sine ejus mutatione potest adhuc esse Status religionis ejus, cui Dominus est addictus, modo alteri fraudi non sit, aut molestia, qui à jure reformandi originem suam ducit, & in eo consistit, quoties novus Territorii Dominus suam religionem sine incommodo & damno partis adversæ, illo loco institutam stabilitamque habere gestit, eamque in rem quæ necessaria sunt ordinat, & decernit: quaesitum ergo an hoc & liceat? Equidem non me lateat esse, qui nihilo plus largiri velint, quam ut ille etiam Concionatores sine Confessionis secum atque in Residentia sua habere possit, argumento eorum, quæ inter Status Protestantes convenire. Sed in manifesta disparitate dubito, an comparatio ista succedat. Totus enim ille articulus VII. quod sæpe jam monui, quantus quantus est, ad solas causas pertinet, quæ inter ipsos Protestantes agitantur. illis vero causis vel litibus, quæ Catholicis cum Protestantibus, & his cum illis intercedunt, scriptus est articulus superior quintus, ex quo iudicium ferendum. In illo Statibus immediatis §vo 30. jus reformandi est confirmatum. Subditis vero §vis sequentibus, pro varia eorum conditione data, quædam etiam sunt, quibus se contra illud reformandi jus per exceptionem tuerentur. Hæc si illis facta testaque relinquuntur à Reformatore, nihil sane de cetero habent, quo se ejus reformationi opponant. Vidit æquitatem hujus sententiæ etiam

§. 2. Si vero aliqua *communitas* (a) *eveniente mutationis casu* (b) *Domini sui Religionem amplexa* petierit suo sumptu *exer-*

Deckherrus *Consult. For. lib. 1. part. 1. cap. 40. §. 9. & seqq.* ubi recte quidem meo iudicio statuit, ejusmodi Dominum non modo publicum exercitium suae religionis introducere posse, verum etiam templa noviter exaedificare, aut pro derelictis habita, ex vi superioritatis Territorialibus publico cultui suo attribuere; modo alterius religionis affectas in suis templis, foundationibus, redditibus &c. nullo pacto turbet, *vid. dict. loc. n. 15.* Quamvis in eo errare videatur, quod putat re inter solos Protestantantes vertente Dominum, qui ab una Confessione Protestantium ad alteram transit, vel ditiones alterius religionis acquirat, in Residentia sua non publicum, sed privatum saltem suae religionis exercitium instituire posse. De hac enim distinctione articulo nostro altum est silentium, sed in genere dicitur, licere Domino *Concionatores Aulicos secum atque in Residentia sua habere.* Habere autem Concionatores Aulicos publico magis quam privato exercitio convenit, & habere in Residentia de facello Aulico intelligitur, qui locus est sacer, quo aequè ac in templo Cathedrali religionis publicum exercitium pulsus campanis, apertis foribus, & cetero omni publico apparatu potest institui. Quandoquidem vero, quid sit publicum, quid privatum exer-

citium articulo superiori V. satis est declaratum, demo hic actum agere supervacaneum erit.

Svus 2dus.

(a) *Si vero aliqua communitas* singuli subditi, religionem domini sui amplexi, abdicata altera, habent quidem libertatem conscientiae, & possunt sacris publicis in Residentia Domini interesse, alio vero territorii loco, etiamsi numero plures fuerint, non videntur exercitium instituire posse, quamdiu ut singuli considerantur, collecti scilicet ex pluribus locis.

(b) *aliqua communitas eveniente mutationis casu* Itaque duo requiruntur (1) ut subditi illi sint *communitas* (2) ut casus mutationis evenierit. Est vero *communitas* hic multitudo hominum, uno loco sociata aliquo juris vinculo, & iisdem addicta sacris, quorum exercendorum causa commune templum & communes ministris habent, qui sacra faciunt. Germanicè dicimus: Eine Gemeinde. Quæro ne accuratam hanc me hujus rei definitionem desideres. Sunt enim res nonnullæ quæ solo nomine facilius intelliguntur, quam exacta & operosa definitione. itaque si Tu meæ addere quaedam poteris, quibus res definita clarior fiet, non modo hoc venia mea facies, sed & gratiam insuper habebō. Alterum

exercitium, cui Princeps vel Dominus addictus est, (c) liberum esto, sine reliquorum præjudicio, ei illud indulgere, à successoribus non auferendum. (d) At Confistoriales Sacrorum Vifita-

Alterum est *casus mutationis*, quod de Domino Territorii est intelligendum, siue ipse mutet religionem, siue in terras alius hactenus religionis à sua successerit, ad modum eorum, quæ paulo ante sunt tradita, & quæ repetere huc non opus est.

(c) *Domini sui religionem amplexa petierit suo sumtu exercitium, cui Princeps vel Dominus addictus est* De exercitio Religionis publico hæc præcipue esse intelligenda crediderim, privati enim longe minor est invidia, quod non dubito Dominum illis etiam concedere posse, qui sunt aliquo numero, et si communitatis formam vel jura non habeant. Petitio autem à Communitate pro indulgendo exercitio fit apud Dominum ipsam, & quidem sumtibus petentium, absque ullo alterius partis onere vel præjudicio.

(d) *liberum esto, sine reliquorum præjudicio ei illud indulgere, à successoribus non auferendum* Hoc liberum est domino, ex cujus arbitrio ista indulgentia dependet: Neque enim Communitas hoc ex loco jus siue actionem habet pro obtinendo exercitio, si Domino cause fuerint, cur in præsentia his precibus statim succurrere nolit, quamquam non facile sit pertimescendum, subditos ea in re repulsam laturos, nisi

prægnantes adsint rationes, quæ contrarium suadeant. Quod vero additur, hanc gratiam indulgendam esse sine reliquorum (*i. e. alterius partis*) præjudicio, id civiliter intelligendum ut invidia pro præjudicio non reputetur, sed opus est, ut reliquorum intersit vere & cum effectu, quando scilicet ex ea concessione damnum vel incommodum passuri sunt. Nam metus, ne altera religio hac data libertate latius propagetur, & cum tempore suis sacris præjudicium afferat, non sufficit, ut nec aliæ causæ leves, & cavillis siue calumniis quam æquitati propiores. Denique quod additur, à *successoribus non auferendum*, eo præcipue pertinet, ne si forte successor religionem iterum mutet, illi communitati de religionis suæ exercitio quæstio Status moveri de integro possit, hoc colore, ac si à decessore publicum religionis exercitium contra id, quod hoc articulo §. v. i. jam conventum erat, mutatum fuerit.

Quamquam vero hæc omnia in casu futuros sic placuerint, scilicet quoties communitas novi sui Domini religionem posthac amplectitur, dubium tamen non est, quin etiam ad eum casum pertineant, quando aliqua forte communitas fuit, quæ jam ab antiquo profi-

profitebatur, sed sine publico exercitio, illam religionem, cui Successor novus posthac nomen etiam dat. Licet enim veteres Domini, qui alterius religionis erant, huic Communitati, forte id petenti, de exercitio non annuerint, id legi huic fraudi esse non debet, quominus eam deinceps libertatem à novo Domino, quocum ejusdem sunt religionis, impetrent.

Imo, ut verum fatear, ego vehementer eo inclino, huic loco vim non facturos esse, qui in ea rex æquo & bono præsidium etiam illis quærunt, quos hæcenus sufficienti familiarum numero in urbe aliqua aut loco viventes, toleratosque ad instar aliorum Civium, Domini aut Magistratus, qui diversæ sunt Religionis, exercitio suæ prohibere. Quamvis enim hoc ipsum *κατὰ τὸν ῥητόν*, & disertis verbis ibi non habeatur, summa tamen æquitas postulati, & ratio mutæ caritatis inter Protestantium partes benignam interpretationem ex mente pacificentium suppeditat, quam non omnino in vita lege per extensionem aliquam facimus, præcipue in re adeo favorabili qualis est mutua tolerantia inter Protestantes, etsi dissentientes in aliquibus religionis capitibus. Casus diversos esse non ignoro: in nostra enim lege Dominus territorii copiam facit exercitii suæ religionis illis communitatibus, quæ recens hanc amplexæ sunt: Hic vero Dominus in Territorio, vel

Magistratus in urbe postulatur, ut certis familiis, eo numero auctis, ut Communitatis alicujus nomen formamque habere possint, exercitium concedat Religionis hæcenus illo loco non solite celebrari, atque adeo à publica loci religione diversæ, quamvis Evangelicæ. Hic lubens fateor, Dominum iis facilius consultum cupere, qui una sæcum sacra habent, quam qui diversa. Sed quando æquitatem desiderii in se, tum vero etiam rationem Status rei Evangelicæ cum debita attentione & animo studiis partium vacuo consideramus, nec stultos illos & amplis manibus indutos audimus, quorum maxime interest, bellum literarium civile perpetuum & internecinum religionis causa inter Protestantes Ducibus Theologisgeri, qua una re isti commendabiles & necessarii fiunt, mitiori forte sententiæ locus dabitur. Primo enim, quantum est, quo invicem diffidemus, si calumniandi & malignosa confectanea fabricandi pruritus demperis. Deinde cum Pontificii omnibus horis contra nos in Statu sint, & continuo insidentur, si qua se forte occasio obtulerit nocendi nobis, quid juvat hosti tam vigili & infesto intestinis nostris odiis & certaminibus latus ad percutiendum nudare, cum si confertis ordinibus stamus, multo difficilior ipsis erit opportunitas perumpendi & turbandi aciem nostram. Est autem unica ratio mu-

nien-

niendi nos contra illorum insultus, si concorditer ipsi vivimus, atque toti in eo sumus, quo pacto inimicorum nostrorum infidiosas artes eludere, atque impetus frangere liceat. Enimvero ad hanc ipsam concordiam & unionem animorum, nihil fortius ista tolerantia, & ut partes Protestantium levibus quibusdam in rebus adhuc inter se opinionibus divisas patiamur, unamquamque suo sensu abundare, & suis facris ex cujusque instituto operam dare, præsertim cum neutra alteri molestiæ vel oneri est, sed suis quæque sumptibus privatis hanc libertatem sibi fieri perit, nullo præterea subsidio, quam ut locus sibi alias vacuus in urbe detur, redimendus etiam, si opus fuerit, iusto pretio, ubi Psalmos canant, preces ad Deum fundant, inter alia etiam pro ipsius Civitatis salute, & denique conciones habeant ad populum in religione instruendum. Si Histronicæ faciendæ causa hanc sibi facultatem peterent, proinus forte consentiremus, etsi hac professione ad corrumpendos civium mores nulla facile alia sit accommodatio magisque efficax. dum interea illos hominum conventus prohibemus & disturbamus, ubi omnis generis ætates pietate & honestis moribus imbuuntur salutari disciplina. Neque enim in doctrina Reformatorum quicquam est, quo civili societati periculum sit, omnia potius ita comparata sunt, ut reipublicæ salus his ipsis promoveatur & formetur. Cur igitur contra propria

commoda laboramus, neque dolos eorum videmus, quibus hæc unica est cura, ut soli dominantur, & in honore apud Cives sint, quamvis ea re & Civitatem & ipsam denique religionem petire oporteat? Enimvero non ideo nobis, quia huic hominum generi tanta inest væcordia & insania, consultum est, ut cum eis insaniamus, quibus ex officio incumbit, ad publicum bonum omnia nostra consilia conferre, & hanc in primis indignitatem fugere, ne finamus nos videntes atque intelligentes à cæcis & ineptis Ducibus regi, eorumque pravis cupiditatibus in honestissime famulari. Si Reformati hanc licentiam exerceant suæ religionis Lutheranos postulare, absque reciproca apud se indulgentia, esset utique, cur Hi se excusare possent velut indignius habiti. Nunc cum ipsi hanc conditionem offerant, & mutua saltem petant officia, quæ hæc non est malignitas & inofficiosa agendi ratio, non respondere eadem comitate tam benignis & utrique parti utilissimis oblati. Allegant quidem Civitates aliquam disparitatis rationem, sed mehercle admodum levem: quod enim ajunt, omnes fere suas urbes Lutheranæ religioni esse addictas; Reformatos autem nullas habere, in quibus iterum sibi gratia de religionis suæ exercitio fieri possit, de eo certe melius tacuissent, memores amplissimarum Provinciarum, quibus Reformati potiuntur, ubi Lutheranæ mutua hac tolerantia compendium facere possent centuplo majus eo, quod vicissim

Visitatores, Professores Scholarum & Academiarum, Theologiae & Philosophiae, non nisi eidem Religioni addicti sint, quae hoc tempore quolibet in loco publice recepta est. (e) Sicut autem supra dicta omnia de mutationibus futuris intelligenda sunt,

cissim permittunt. Duarum saltem, vel summum trium Civitatum Imperialium officia hanc circa rem in praesentia desiderantur, quibus aditum Lutheranum suae religioni patefaciunt in omnes Reformatorum Statuum terras; quam libertatem quo vilius possent emere tantula indulgentia? ut jam taceam occasionem hujus obsequii, cetera innoxii, quo tamen magnos sibi Principes devincire possunt, ad vicem aliis temporibus & in aliis etiam eorum negotiis rependendam, quae opportunitates non facile negligi ab iis solent, quibus & aliquis futurorum respectus & cura. Et si nobis mens non levis esset, aut praestigis Theologorum nostrorum fascinata, vel experimento docti jam diu mutassentus. Quanti enim haec pervicacia Lutheranis in Palatinatu inferiori stetit? quorum conditio aliqua saltem gratificatione multis modis melior reddi potuisset, cum nunc venter eorum, si utique vera sunt, quae de suis miseris per universum orbem disseminant, multitudine querelarum non pascatur, quibus Principum Evangelicorum aures opplent.

(e) *At Consistoriales sacrorum Visitatores, Professores Scholarum & Academiarum, Theologiae & Philosophiae, non nisi eidem religioni addicti sint,*

quae hoc tempore quolibet in loco publice recepta est.) Si communitas pro paroecia sumitur, seu certo urbis tractu, cujus incolae illi paroeciae adscripti sunt, & ubi proprium parochum habent, quem in sacris administrandis ratione eorum actuum, qui ad jura stolarum pertinent atque utilitates Ministris adferunt, adire debent, in cujus generis paroecias plures urbes paulo majores plerumque descriptae sunt, res difficultate carer. Sed aliud superest dubium, quando tota urbs communitas appellatur, & religionem Domini Territorialium simul publico consilio amplectitur, quocumque cum distinctione aliqua respondendum forte erit. Nam si in Consistorio, quod in urbe illa est, solis urbis incolis jus dicitur, neque jurisdictio ejus ad alia territorii loca protenditur, non intelligo sane, quid reliquorum subditorum intersit, si Consistoriales etiam ista in urbe eandem religionem profiteantur, quam communitas sectatur: indignum potius foret, nec facile ferendum, incolis Iudices obtrudere velle, diversae religionis, cum sine cujusquam injuria vel praedjudicio copia eorum datur, qui secum ejusdem sunt Ecclesiae, & qui adeo de sua religionis commodis, juribus & necessitatibus longe

sunt, (f) ita Juribus Principum Anhaltinorum & similium, quæ ipsis competunt, nullum adferant præjudicium, (g) sed præter

longe rectius extraneis judicare poterunt. Par ratio est Visitatorum, qui sacris præfecti sunt. quam enim fiduciam Reformati in Visitatores Lutheranos collocabunt, quoties de suis sacris ordinandis & emendandis censura habetur? Denique quod ad Professores Scholarum & Academiarum Theologiae atque Philosophiæ attinet, referre puto, num Academia illa in sola Domino sit potestate, cujus etiam sumtibus sustentatur, nullo Statuum Provincialium onere, aut jure quæsito; sin vero Status illi Provinciales pacto vel consuetudine in communione cum Domino sunt administrandi res Academiae, sine quorum consensu hic decernere aut mutare nihil potest, negotium hoc paulo difficilius procedit, agendumque cum Statibus illis erit, ut se cum opus fuerit aliquatenus Voluntati Principis accommodent. nam invitis illis mutationem ex hoc loco prohibitam non nego. neque enim frustra & sine causa de Professoribus saltem Theologiae & Philosophiæ non mutandis cautum est, quæ duæ facultates proprie ad religionem pertinent, sibi quoque hoc respectu aliquo vinculo connectuntur, data Principi majori libertate & arbitrio de constituendis Professoribus Juris & Medicinae, unde sacris nihil periculi aut fraudis. Denique quod additur de tempore, intelli-

gendum hoc de illo, quo Pax Westphalica est facta & subscripta, quod normam rei agendæ præbet.

(f) *sicut autem supra dicta omnia de mutationibus futuris intelligenda sunt* En iterum locum clarum & apertum, quæ hoc s'vo circa jus reformandi inter Status Protestantes conventa sunt, futuris mutationibus esse præscripta. Hæc enim verba *supra dicta omnia*, non tantum ad ea pertinent, quæ hoc 2do s'vo. dicta sunt, verum etiam ad s'vum Imum adeoque totum hunc articulum septimum.

(g) *Ita juribus Principum Anhaltinorum & similium, quæ ipsis competunt, nullum adferant præjudicium* Rem hic acu, si unquam alias, tetigit Bückisch sua interpretatione, observ. 14. ad hunc s'vum 2 dum igitur verba ejus describere haud pigeat. *Sicut autem, inquit, hæc dicta quoad jus reformandi de mutationibus futuris intelliguntur, sic Statibus Imperii, quoad jus reformandi, exercitium religionis in ditionibus, QUAS ANTE OBTINUERANT, nullum modum ponunt: Sed Protestantes ejusmodi Principes ac Status ad sua religionis ritus exercitium religionis reformare possunt, cui ipsi addicti sunt; modo pacta cum subditis vel Statuum Protestantium inter se non obstant. talia enim pacta illibata servari debent.*

præter Religiones supra nominatas nulla alia in sacro Imperio Romano recipiatur vel toleretur. (h)

debent. Ad annum vero 1624, inter se alligati non sunt, nam de jure reformandi inter ipsos, non aliter, quam de mutationibus futuris hic cautum est. Nihil posset hic verius dici, nec quod mentem Paciscentium proprius assequatur, modo hoc addamus, ad mutationes futuras numerari, non modo, cum Princeps post pacem novas ditiones acquirit: verum etiam cum illo tempore *ad alterius partis sacra transiit.* Nam hoc quoque casu illi reformationi est interdictum, in terris etiam quas jam diu ante pacem obtinebat: Mutationes itaque futurae non tantum ad territoria recens quaesita spectant, sed & ad Domini ipsius personam, si quando deinceps religionem mutarit. Nam si hoc ante pacem fecerit, five diu, five brevi tempore, hoc pacto jus ejus reformandi non circumscribitur, uti hoc recte Buckisch observavit, & hæc ipsa verba nostri textus luculenter ostendunt. Neque enim alia ratio, cur Principes Anhaltini eorumque jura reformandi hic excipiantur, quam quod Hi, uti recte ad hunc locum etiam notavit Obrechtus, religionem jam habere constitutam, hæc autem dispositio in futurum tantum, non vero in præteritum facta sit. Quamvis si Princeps quidam Anhaltinus jam forte ad alterius partis religionem transfret, ipsi eadem lex, quæ aliis, dicta esset, Quod

autem additur, *& similitum*, id hunc sensum habet, ne putemus, Principibus Anhaltinis, hic peculiare quid & præcipuum circa jus reformandi tribui: Eorum enim saltem exempli loco fit mentio, & per verbum *similium*, includuntur omnes illi, qui pari cum istis conditione & statu sunt. Fallit enim oppido pudendum in modum Versio Germanica, uti sæpe alias, quæ verba, *& similitum*, sic vertit: und dergleichen Gerechtigkeit haben; uti vel obiter textum inspicientibus appareret, modo de verborum constructione Syntaxin suam consulere velint. Unde non dubito omnes facile animadversuros, quam amplo & libero jure reformandi non Anhaltini modo Principes, sed & Electores Brandenburgici, in illis terris adhuc gaudeant, quarum possessionem ante pacem Westphalicam nacti fuere, quo præcipue Marchionatus ille quadruplex pertinet, & Provinciæ ex successione Iuliacensi acquire, quatenus scilicet illi juri per pacta cum subditis vel aliis Statibus ante hæc inita, modus non fuit positus, quæ servare bona fide oportet.

(h) *Sed præter religiones supra nominatas nulla alia in sacro Imperio Romano recipiatur vel toleretur.* Præter tres illas religiones, Reformata, Lutheranam & Catholicam, omnes aliæ hic apud nos exulare jubentur. Cum

Cum vero hoc de *alia religione* dicitur, id primo intelligendum est de publico exercitio, si quis forte Statuum diversam à tribus illis religionem suo in territorio introducere & stabilire velit. Privati enim, ob singulares aliquas opiniones circa ea quæ credenda sunt, non protinus mansione interdicitur: Sunt enim quibusdam in locis haud pauci Menistæ, Anabaptistæ, Sociniani & alii ex sectis hujus farinae, quos privatim suæ devotioni vacantes, inter nos versari patimur, quamvis tranquille vivunt nec offensione suorum sacrorum scandalum præbent, vel cæcus agunt Reipublice periculosos. Neque etiam illis auctor ego essem, ut sollicitatione aliorum sectatores sibi & asseclas querant, id nunquam facturi, quin curam & sollicitudinem de factionibus ei injiciant qui regioni cum imperio præest. De cetero merito cuique licere debet se festinare, qua potissimum ratione privatim & sine strepitu nos Deum nobis propitium & placabilem facere possimus. Hæc enim severitas & tyrannus in conscientias aliorum, qua Pontificii utuntur, qui cogitatorum etiam penas licere volunt, quos fortasse deprehendunt diversis, nec suæ religioni congruis opinionibus imbutos, certissimum est signum, timere Clerum suis rebus, ne impostura male satis tectæ tandem deprehendantur novarientium audacia, quam ideo igne laqueo, culeo & atrocibus aliis suppliciis reprimere necesse habent. Quod si hæc imitamur Protestantes aliquando mitioribus remediis, veluti exilio, fustigatione, censura Ecclesiastica & similibus, haud existimare nos oportet, ita recte & ex ordine à nobis fieri. Saltem enim gradu aliquo peccata mitius, culpa omni non vacabimus. Qui enim soli Deo de fidè suâ rationem reddere debent, in eos eam ob rem nulla apud nos est justa animadversio, modo sibi de cetero à seductione & motibus temperent, in quibus deprehens non ex causa religionis puniuntur, sed more seditiosorum. Alia est apud Pontificios ratio, qui facilius quævis crimina & scelera condonant, quam eos serunt, qui de

novis in religione opinionibus vel suspecti saltem sunt. Illis enim quia saltem civilis societas læditur, imperio Cleri nullum directe creatur periculum, ideoque non valde curant, quid Magistratus civilis de his facinorosis statuatur: quemadmodum Pilato perinde fuit, qualem se Regem Christus ferret, modo una testaretur, regnum suum non esse de hoc mundo, de quo Romani unice erant solliciti. Ita isti homines in super omnia habent & negligunt, quæ suis rationibus non sunt adversa. Quandoquidem vero totus Cleri dominatus opinionibus & ceremoniis nititur, quibus mutatis solvitur confestim illa machina, per tot arates indicibili vastitate per speciem devotionis & cultus divini constructa, atque hæcenus utunque conservata: idcirco in illos statim implacabili odio exæstant & sæviunt, quibus hæc est audacia & fervor animi, ut vel tantillum in iis improbare & tollere gesiant, quem in finem omnis ille Inquisitionis rigor & tyrannus est introducta, utcunque speciosis titulis & obtentu Zeli pro religione atque causa Dei rei atrocitas & injunctia palliatur & edulectur. Mirum profecto fuit, hæc initio hominibus, qui mortis sunt compotes, persuaderi potuisse, ut suam in perniciem atque servititem tam horridum & immane Tribunal erigi patienter, manifesto & vitæ suæ & omnium honorum, imo etiam famæ periculo, quæ omnia improbis & pudendis Papæ mancipiis subjiciunt, ex cuius nuru & libidine sine modo & misericordia in miseros illi suam jurisdictionem exercent, ut hoc unum ad triremes & rogam satis sit, Papæ displicuisse. Sed simplicitas seculi, & callide impostorum artes, qui honore & gloria Dei, illis ovinis pellibus, rapaces luporum ridus, & cruentos dentes, obtegere novere, eo valuerit, ut illis ipsis nos ministros sævitæ suæ & carniciferae præbeamus, quibus inter necinum bellum indicere & nostræ & religionis causa præstare. Eo enim superstitionis apud Hispanos & Lusitanos est ventum, ut primariæ etiam nobilitatis viros, & qui in gerenda republica post

Reges

Reges suos summo loco sunt, adeo non putantur in famulatio Inquisitorum esse, & damnatos ad ignem licitorum instar ducere; ut potius hoc ipsum infame & detestabile ministerium gloriæ sibi & honori ducant, eamque operam maximo ambitu expendant, & Inquisitores propterea mirum in modum presentem, ludentem & publico testimonio, nulla re alia efficacius mentes nostras à ratione, ab honestate, quin ipso humanitatis sensu moveri, & at obstruere effici, quam malo religionis usu, sive Clero nihil credamus, sive nimium. Illud securitatem in facris & divinis facit: Hoc superstitione insipida & delira fascinat animos, & ad lingendum vel sputum Cleri paratos promptosq; reddit: ut impletum non modo in factis Apostolorum fuerit Christi vaticinium, sed nunc etiam quotidie impleatur, superstitione imbutos persecutione bonorum persequam habere, se Deo rem gratam facere: quo fascino ad omnis generis maleficia impelli facile possunt. ut, si optio mihi datur, mallet ego profecto in civili societate solutorem paulo magis in divinis, quam superstitionis sum; Ille enim sibi adhuc est relictus, ut vir bonus esse possit, si velit: Hunc cæco obsequio esse oportet quem Clerus vult; vult autem plerumq; sibi & suis rationibus desitum, quæ longe à causa Dei & vera pietate sunt separatæ, quicunque etiam sumis verbis speciosis & cothurnatis offundatur oculis nostris. Vere enim ille dixit de Clero, *dum unum calum videntur insuere, minus casum agere, tum vero etiam vix de terra recesserunt.*

Sed queritur, cujus sit iudicium, si de aliquo disceptetur, an religioni extrinsecus illis additus sit, vel non sit? Mota fuit illa quaestio, ante annos non ita multos, occasione quorundam Incolarum Salisburgensium, quibus religionis causa migraturis Archiepiscopus hanc libertatem denegare est conatus, hoc obtentu, quod erroneas quasdam opiniones foveant, quæ nec Reformatorum nec Lutheranorum doctrinæ satis convenire deprehendantur. Sed responsum est à Statibus Protestantibus, summa esse arbitrium, non

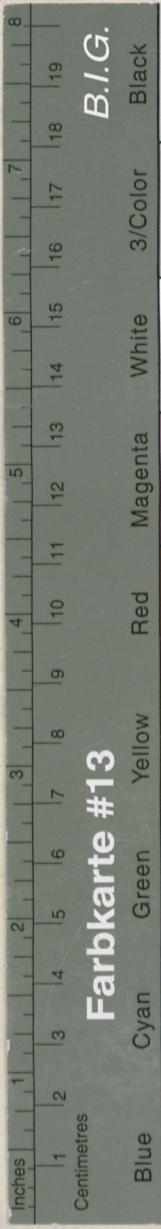
aliorum, statuere, quos arbitrentur, de cœtu suo esse, neque protinus excludi eos debere, qui à luce Evangelii & publica fidei professione per omnem ætatem remotiores, atque sola scripturarum lectione, vel aliis piis libris, in occulto formati, in quibusdam adhuc errant, quamdiu parati sunt, illius Ecclesiæ dogmatibus adherere, atque autoritate ejus & præceptis in credendorum articulis stare, cui se aggregare & cujus membrum esse volunt. Hanc libertatem arbitrandi de sacre Ecclesiæ hominibus, nec ipsi Pontifici facile sibi paterentur eripi, cum nemo eorum gremio ejiciatur, qui fidem suam aut potius opiniones antehæc concepras Ecclesiæ iudicio submittit, atque deponere eas ad præscriptum eorum velit, qui regendis conscientiis sunt præpositi, quæ accommodatio voluntatis errantium ad voluntatem Cleri eo usque valet, ut in Sinenſi Imperio illi etiam pro Christianis Catholicis habeantur, qui baptizati modo sunt, & professionem faciunt de obedientia Ecclesiæ Romanæ ejusque mandatis præstanda, etsi Idololatricum interea cultum, quem Confucio suo alii Sinenſes Ethnici magna devotione exhibere solent, nihilominus retineant, ejusque memoriam velut semi Dei quotannis celebrent invocationibus & oblationibus superstitionis. Ita apud nos etiam quæ de immaculata Virginis conceptione inter ordines quosdam religiosos sunt controversiæ, unde in calore disputandi hæreses sibi invicem & schismata imputant, atque impingunt, nulli parti nomen Catholici adimunt, quamdiu stare volunt sententia Pontificis: pari ratione cum illis agitur, qui pro Iansenio contra Jesuitas pugnant: ut alia omittam. Cum ex adverso hereticus protinus erit & Schismaticus, qui licet fidem orthodoxam more Ecclesiæ Romanæ per omnia dogmata amplexus fuerit, nolit tamen se suasque opiniones iudicari à Pontifice Romano. quod Henrico VIII. Angliæ Regi accidit, qui in Catholica Religione mortuus est, eamque scriptis editis defendit, cujus hæc una culpa erat, autoritatem Pontificis abrogasse,

754798

x2432562

n

B.I.G.

Farbkarte #13

7
...ITATIONUM
A D
...RUMENTUM
...A C I S
...REO - SUECICUM
...IMEN SEXTUM,
A. MDCCIX.

